encheiridion

epictetus

www.arsfloreat.nl

info@arsfloreat.nl

epictetus

encheiridion

handboekje

gevolgd door capita selecta
uit 'de gesprekken'

de driehoek / amsterdam

copyright en vertaling:
stichting school voor filosofie / amsterdam

omslagontwerp: rob metz

tweede druk
CIP-GEGEVENS
Epictetus Encheiridion: zedekundig handboekje: gevolgd door capita selecta uit 'de gesprekken' / Epictetus; (vert. uit het Grieks door de Stichting School voor Filosofie). - Amsterdam: De Driehoek. - (Symposion reeks). Met bibliogr.
ISBN 90-6030-339-3
SISO 153.3 UDC 141.5
Trefw.: stoicisme.

isbn 90 6030 339 3

inhoud

woord vooraf

Deze vertaling ontstond vooral teneinde de leemte te vullen die ontstaan is nu de voortreffelijke vertaling van Dr. D. F. Scheurleer slechts antiquarisch verkrijgbaar is. Tevens wil zij een bescheiden bijdrage leveren aan de hernieuwde belangstelling in het Westen voor filosofie, religie en mystiek. Wij hebben vooral getracht een moderne vertaling te brengen die ook de niet-classici zou kunnen aanspreken.
Voor een opsomming van de verschillende manuscripten die van de werken van Epictetus bestaan, verwijzen wij naar de bibliografie. Deze vertaling is gebaseerd op de standaard Griekse tekst van W. A. Oldfather. Tenslotte willen wij nog vermelden dat dit werkje besloten wordt met een vertaling van een negental hoofdstukken uit de Diatribae (Gesprekken). Hierdoor kan de lezer zich een beter beeld vormen van Epictetus en zijn leer, temeer daar het Encheiridion ons slechts een verkorte samenvatting van de uitspraken van

Epictetus geeft, zoals bijeengebracht door zijn leerling Arrianus. De Diatribae daarentegen, vormen een stenografisch verslag van zijn gesprekken en tonen ons de gedachtengang van Epictetus op een vollediger wijze. Justus Lipsius, een Romeins geleerde, zegt van Epictetus: 'Telkens als ik zijn geschriften herlees, groeit mijn waardering voor Epictetus. Want hij schijnt steeds weer nieuw te zijn. En zelfs nadat ik hem weer heb gelezen, voel ik dat ik nogmaals naar hem zal moeten terugkeren.' Moge deze vertaling daartoe bijdragen.

De vertalers.

over epictetus en zijn leer

Een anoniem Romeins epigram vertelt ons het volgende van Epictetus:
'*Ik werd geboren als Epictetus, een slaaf, was lam van lichaam, zo arm als Irus en een vriend van de onsterfelijken.*'
Over de levensloop van Epictetus is zeer weinig bekend, ofschoon hij in zijn eigen tijd grote bekendheid genoot. Hij werd omstreeks het jaar 50 n. Chr. geboren in Hierapolis en kwam als slaaf naar Rome. Hij werd vrijgelaten en bestudeerde er de leer van de Stoicijnen, onder Gaius Maximus Rufus, zijn leermeester. In 89 n. Chr. werd hij met alle andere filosofen door Keizer Domitianus uit Rome verbannen. Epictetus vestigde zich toen te Nicopolis, in Epirus, Griekenland, waar hij een school stichtte en er tot zijn dood (± 120 n. Chr.) doceerde. Keizer Hadrianus (117 - 138) kende hem persoonlijk. Keizer Marcus Aurelius was welbekend met de leer van Epictetus, maar er zijn geen bewijzen dat hij Epictetus ook persoon-

lijk gekend heeft. Epictetus heeft zelf geen enkel geschrift nagelaten. Zijn colleges zijn echter door zijn leerling Arrianus stenografisch opgenomen en op schrift gesteld: de *Diatribae*. Van de acht oorspronkelijke boeken zijn er vier bewaard gebleven alsmede een verzameling van citaten die door Arrianus opgesteld is onder de naam 'Encheiridion' ('ponjaard' of datgene wat men bij de hand heeft) en die het onderwerp van deze uitgave vormt. Daarnaast zijn nog een aantal fragmentarische en twijfelachtige teksten bewaard gebleven.

De school der Stoicijnen is omstreeks 300 v. Chr. door Zeno te Athene gesticht. Andere namen die aan deze school verbonden zijn, zijn die van Cleanthus en Chrysippus. De Stoicijnen leggen vooral de nadruk op de eenheid van de schepping en die van de menselijke ziel (of Natuur). Het Universum is geordend en ontwikkelt zich volgens wetten. Het Universum is als het ware de gemanifesteerde substantie van God. God is tevens de hoogste Rede en de menselijke ziel is een directe uitdrukking daarvan. Vandaar het voortdurend onderstrepen van de noodzaak voor de mens die zich wenst te ontwikkelen

om te leven overeenkomstig zijn eigen (Goddelijke) Natuur. De Natuur is in wezen goed en haar oorspronkelijke wens is de waarheid te kennen en te dienen in iedere situatie.
Epictetus hield zich vooral bezig met de dagelijkse praktijk van het leven. Zijn aanwijzingen zijn dan ook dikwijls uiterst praktisch en direct toe te passen. Vandaar dat zijn opmerkingen, zelfs als kleine citaten, zo aanspreken en ook voor de hedendaagse mens nog zo levend zijn. Vragen over de onsterfelijkheid van de ziel worden door hem nauwelijks aangeroerd, maar hij verwijst regelmatig naar Socrates als de meest voortreffelijke filosoof. Men kan wel zeggen dat Epictetus een zeer aparte plaats onder de filosofen inneemt. Zelfs de Christelijke kerkvaders zoals Johannes Chrysostomus, Augustinus en Origenus prijzen zijn wijsheid en zijn Godsvrucht. Men zou Epictetus tevens als realist kunnen beschouwen: voortdurend komt hij terug op het nutteloze van 'het tegen windmolens vechten'. Feiten zijn als feiten niet te veranderen, dat is hun realiteit. Wat kan veranderen zijn onze meningen omtrent de feiten en onze wijze van observeren.
Deze gedachte, gekoppeld aan de kennis van

de Goddelijke en de onsterfelijke oorsprong van de mens en van zijn Natuur, maakt Epictetus tot een blijvend lichtbaken van het menselijk denken.

encheiridion
handboekje

1. Van al het bestaande hebben wij sommige dingen in onze macht. Andere niet. In onze macht hebben wij onze meningen, ons streven, onze begeerte en afkeer. Al deze dingen kunnen wij zelf bewerkstelligen.
Het lichaam hebben wij niet in onze macht. Ook bezit niet of aanzien en ambten. Kortom, alles wat niet ons eigen werk is. Weet, dat de dingen die wij in onze macht hebben van nature vrij zijn. Zij kunnen niet gehinderd of belemmerd worden. Doch datgene wat wij niet in onze macht hebben, is krachteloos, onderworpen, vol belemmeringen en vreemd aan ons wezen.
Als ge meent dat iets wat van nature onderworpen is, vrij is en dat iets wat van een ander is, uzelf toebehoort, zult ge veel hinder ondervinden, ge zult klagen, in verwarring worden gebracht en goden en mensen verwijten maken. Maar als ge weet dat alleen het uwe van u is en dat hetgeen van een ander is, ook werkelijk aan een ander toebehoort, dan

zal niemand u ooit ergens toe dwingen, niemand zal u hinderen, ge zult niemand verwijten maken, ge zult niemand aanklagen, ge zult niets doen tegen uw wil, een vijand zult ge niet hebben, niemand zal u schaden, want iets schadelijks zult ge niet ondervinden.
Wanneer ge nu deze verheven dingen nastreeft, bedenk dan wel dat het niet mogelijk is dit doel met geringe inspanning te bereiken, maar dat het nodig is sommige dingen geheel en al op te geven en andere tot een later tijdstip uit te stellen.
Als ge naast deze dingen tevens ambten en rijkdom begeert, dan kan het gebeuren dat ge zelfs deze ambten en rijkdom niet zult verkrijgen, omdat ge ook het eerste doel nastreeft.
En ongetwijfeld zult ge dan het eerste, verheven doel, het enige dat vrijheid en geluk brengt, niet bereiken. Oefen u daarom van het begin af aan bij ieder onaangenaam verschijnsel te zeggen: 'Het is slechts een verbeelding en helemaal niet de zaak zelf.' Onderzoek dit verschijnsel vervolgens en maak onderscheid met de maatstaven die ge hebt en waarvan de eerste en belangrijkste is: of het iets is wat behoort tot de dingen die in onze macht liggen of niet. En als het iets is

wat niet in onze macht ligt, laat dan het antwoord vanzelfsprekend zijn: 'Voor mij heeft het geen betekenis'.

2. Bedenk dat wat de begeerte belooft, bestaat uit het verkrijgen van het begeerde, dat afkeer inhoudt: angst om te vervallen in datgene waarvan ge een afkeer hebt en bedenk tevens, dat hij die niet in zijn begeerten bevredigd wordt, ontevreden is en hij die terecht komt in datgene wat hij vermijdt, het ongeluk deelachtig wordt.
Indien ge onder de dingen die in uw macht liggen alleen de tegennatuurlijke dingen vermijdt, zult ge niet vervallen in hetgeen ge tracht te vermijden; maar wanneer ge ziekte, dood of armoede tracht te ontgaan, zal ongeluk u treffen. Probeer niet in te gaan tegen de dingen die niet in uw macht liggen, maar richt uw afkeer op datgene wat tegennatuurlijk is onder de dingen die wel in uw macht liggen. Laat voorlopig alle begeerten varen, want als ge iets begeert wat buiten uw macht ligt, zijt ge gedoemd ongelukkig te worden, terwijl zelfs geen van de dingen die wel in uw macht zijn en die toch zo goed zijn om na te streven ook maar enigszins binnen uw bereik

zullen komen. Maak alleen gebruik van de keuze tussen begeren en opgeven en zelfs dit met mate en bij uitzondering en zonder gespannen te zijn.

3. Bij alles wat uw aandacht trekt, hetzij omdat het belangrijk is, hetzij omdat ge er vreugde in schept, is het goed u af te vragen wat het werkelijk is, beginnend bij de kleinste dingen. Indien ge gesteld zijt op een aarden pot, bedenk dan: 'Ik ben gesteld op een aarden pot.' Want wanneer de pot breekt, zult ge niet in verwarring worden gebracht. Indien ge uw kind of uw vrouw innig omhelst, bedenk dan dat ge een mens omhelst. Dan zal ook zijn sterven u niet in verwarring brengen.

4. Breng u, telkens wanneer ge iets wilt beginnen, in herinnering wat de aard van het werk is. Indien ge van plan zijt te gaan baden, haal u dan voor de geest wat er in een badhuis gebeurt: mensen die met water gooien, die dringen, mensen die schelden en stelen. Zo zult ge des te standvastiger uw bezigheid aanvatten en van meet af aan overwegen: 'Ik wil een bad gaan nemen en tevens wil ik er voor

zorgen op natuurlijke wijze te blijven handelen.' Doe dat bij ieder werk. Zo zal, wanneer u iets bij het baden hindert, het voor de hand liggen dat ge tegen uzelf zegt: 'Het baden was niet het enige wat ik wilde; ik wilde mij hierbij tevens op natuurlijke wijze blijven gedragen. Maar dat zal mij niet lukken als ik mij erger over wat er gebeurt.'

5. Het zijn niet de dingen zelf die de mensen in verwarring brengen, maar hun meningen omtrent die dingen. Zo is ook de dood helemaal niet vreesaanjagend, anders had Socrates dat ook wel gevonden, maar het is de mening dat de dood vreesaanjagend zou zijn die juist angstwekkend is.
Laten wij daarom, wanneer wij gehinderd, in verwarring gebracht of gekwetst worden, nooit iets of iemand anders de schuld geven dan onszelf, dat wil zeggen onze eigen meningen. Het is het werk van een onopgevoed mens anderen de schuld te geven wanneer hij zelf de oorzaak van het onheil is; zichzelf verwijten maken is het werk van iemand wiens opvoeding een aanvang genomen heeft; wie noch zichzelf, noch een ander iets verwijt, diens opvoeding is voltooid.

6. Beroem u nooit op de voortreffelijkheid van een ander. Als het paard vol trots zou zeggen: 'Ik ben schoon', dan zou het nog aanvaardbaar zijn, maar als ge zelf vol trots zoudt zeggen: 'Ik heb een schoon paard', weet dan dat ge trots zijt op de schoonheid van een paard.
Wat is dan het uwe? Zintuiglijke waarneming. Daarom: alleen wanneer ge op natuurlijke wijze gebruik maakt van de zintuigen kunt ge trots zijn, want dan zijt ge trots op een voortreffelijke eigenschap die van uzelf is.

7. Wanneer op een zeereis het schip een haven binnenloopt en ge van boord gaat om water te halen, maar onderweg in het voorbijgaan wat slakken of wat uien verzamelt, moet ge toch uw gedachten bij het schip houden en moet ge u steeds omdraaien om te zien of de kapitein u misschien roept; en als hij u roept, zult ge uw bezigheden moeten opgeven, opdat ge niet, zoals het kleinvee, geboeid in het schip geworpen zult worden.
Zo gaat het ook in het leven: indien u in plaats van een ui en een slak, een vrouw en kind gegeven worden, dan is daar niets op tegen, maar als de Schipper roept, spoed u

dan naar het schip en laat al deze dingen varen zonder er ook maar naar om te kijken. En wanneer ge oud zijt, verwijder u dan niet te ver van het schip, opdat ge op het moment dat er geroepen wordt, niet achterblijft.

8. Tracht niet alles volgens uw wil te laten geschieden, maar laat het geschieden zoals het komt. Daar zult ge wel bij varen.

9. Ziekte is een hinderpaal voor het lichaam, maar is het niet voor de geest, als ge dat zelf niet wilt. Kreupelheid is een belemmering voor de benen, maar niet voor de geest. Zeg dit nu bij alles wat u ten deel valt, want dan zult ge vinden dat een gebeurtenis wel een hinderpaal kan zijn voor iets anders, maar niet voor uzelf.

10. Herinner u bij alles wat u overkomt, bij uzelf te rade te gaan en te onderzoeken welke kracht ge hebt om er tegenover te stellen. Indien ge een schone man of vrouw ziet, zult ge vinden dat zelfbeheersing er tegenover staat. Indien zware arbeid u ten deel valt, zult ge uithoudingsvermogen vinden. Indien men u uitscheldt, zult ge daar lankmoedigheid tegen-

over stellen. Indien ge u aldus gewent, zult ge niet meer door de zinnen worden meegesleurd.

11. Zeg nimmer van iets: 'Ik heb het verloren', maar zeg: 'Ik heb het teruggegeven.' Is uw kind gestorven? Het is teruggegeven. 'Mijn landgoed werd mij ontnomen.' Welnu, ook dat werd slechts teruggegeven. 'Toch was het een slecht mens, die het mij afnam.' Wat maakt het uit, wie de Gever gebruikt om het u te ontnemen? Zolang ge het mag behouden, moet ge ervoor zorgen als voor het bezit van een ander, evenals reizigers gebruik maken van een herberg.

12. Indien ge in wijsheid wenst te groeien, houd dan op als volgt te redeneren: 'Als ik mijn zaken verwaarloos, zal ik geen middelen van bestaan hebben. Als ik mijn slaaf niet straf, zal hij tot een last worden.' Want het is beter van honger om te komen, vrij van smart of vrees, dan te leven in overvloed, maar geplaagd door zorgen. Evenzo is het beter dat uw slaaf nergens voor deugt dan dat ge zelf ongelukkig zijt.
Begin daarom met de kleine dingen. Men

morst uw olijfolie, men steelt uw pover wijntje. Zeg dan: 'Het eerste is de prijs voor gemoedsrust, het tweede voor onverstoorbaarheid.' Niets wordt om niet verkregen. Wanneer ge uw slaaf roept, bedenk dan dat het mogelijk is dat hij niet naar u luistert en dat, zelfs als hij luistert, hij niet doet wat ge wenst, want het is met een slaaf nog niet zo goed gesteld dat het van hem zou afhangen of ge u al dan niet opwindt.

13. Indien ge in wijsheid wenst te groeien, verdraag dan dat men u dom en dwaas vindt voor zover het uiterlijke dingen betreft en verkies niet de schijn te wekken iets te weten; en indien ge bij sommigen de schijn wekt iets te zijn, wantrouw dan uzelf. Want voorwaar, het is voor niemand gemakkelijk zich op natuurlijke wijze te gedragen en tegelijkertijd de uiterlijke schijn op te houden; hij die op het ene acht slaat, moet noodzakelijkerwijs het andere verwaarlozen.

14. Indien ge wenst dat uw kinderen, uw vrouw of vrienden altijd blijven leven, zijt ge een dwaas. Deze dingen liggen niet in uw macht. Ge eist dan dat hetgeen van een ander

is, aan u toebehoort. Evenzo zijt gij een dwaas indien ge wenst dat uw slaaf zich niet misdraagt, want ge wenst dat het kwaad geen kwaad is, maar iets anders. Maar de wens om in een verlangen niet te falen, dat ligt in uw macht. Oefen u daarom in datgene wat in uw macht ligt. Hij is ieders meester, die de macht heeft in stand te houden of weg te nemen wat de mens wenst of niet wenst. Wie dus vrij wil zijn, moet noch wensen, noch trachten te ontvluchten wat in de macht van een ander ligt; anders moet hij wel de slaaf van die ander zijn.

15. Bedenk, dat ge u altijd behoort te gedragen als aan een gastmaal. Wanneer iets bij u langs komt van hetgeen rondgaat en ge uw hand er naar uitstrekt, bedien u dan bescheiden en wacht uw beurt af. Gaat een schotel voorbij, houd hem dan niet tegen. Is de schotel nog niet bij u gekomen, zie er dan niet reikhalzend naar uit, maar wacht af totdat hij u voorgehouden wordt.
Handel evenzo met uw kinderen, uw vrouw, met ambten en rijkdommen; dan zult ge eens een waardig disgenoot der goden zijn. Wanneer ge niet neemt van wat u wordt voorgezet

en het gering acht, dan zult ge niet alleen een disgenoot der goden zijn, maar tevens deel hebben aan hun heerschappij. Want door zich zo te gedragen, werden Diogenes en Heraclitus en huns gelijken terecht Goddelijk genoemd.

16. Wanneer ge iemand ziet weeklagen van ellende, hetzij om een kind dat ver weg is, hetzij omdat hij zijn bezittingen verloren heeft, laat u dan niet meeslepen door uw verbeelding over dit gebeuren en denk niet dat de rampspoed die hem treft buiten hemzelf ligt en houd u terstond voor ogen dat hij niet gekweld wordt door datgene wat er gebeurd is (want iemand anders wordt er juist niet door gekweld), maar door zijn houding tegenover het gebeurde. Aarzel echter niet om, voorzover het woorden betreft, met hem te doen te hebben en wanneer het nodig is, met hem te weeklagen; doch waak ervoor dat u van binnen niet met hem meeklaagt.

17. Bedenk dat ge een speler zijt in een toneelspel waarvan de aard bepaald wordt door de wil van de schrijver: indien hij het spel kort wil laten zijn, is het van korte duur; indien hij

het lang wil laten zijn, is het lang; indien hij wil dat ge de rol van bedelaar speelt, doe dan uw best deze rol goed en natuurlijk te spelen, evenals die van de kreupele, een ambtsdrager of een gewoon ambteloos burger. Want het is uw plicht om de u toebedeelde rol goed te spelen; de keuze van de rol echter ligt bij een ander.

18. Wanneer een raaf onheilspellend krast, laat u dan door dit verschijnsel niet van de wijs brengen; overleg snel bij uzelf en zeg: 'Die dingen hebben geen enkele betekenis voor mij, noch voor mijn schamel lichaam, noch voor mijn schamele bezittingen, noch voor mijn povere mening, noch voor mijn vrouw. Voor mij heeft alles een gunstige betekenis als ik het zelf wil; want wat er ook uit voort mag komen, het ligt in mijn macht om het te gebruiken voor mijn welzijn.'

19. Onoverwinnelijk kunt ge zijn, indien ge u in geen enkele wedstrijd begeeft waarvan de overwinning niet in uw macht ligt. Hoed u ervoor dat ge niet door uw verbeelding wordt meegesleept bij het zien van iemand die boven anderen geacht wordt of zeer machtig is of

die ge om een of andere reden vanwege zijn goede naam gelukkig prijst. Want indien het wezen van het goede in onze macht ligt, is er noch voor afgunst, noch voor naijver plaats, evenmin zult ge de wens hebben veldheer, heerser of hoogste ambtenaar te zijn, maar uw enige wens zal zijn: vrij te zijn. Een weg slechts leidt tot vrijheid: gering te achten wat niet in onze macht ligt.

20. Houd steeds in gedachten dat niet zij die schelden of slaan ergernis wekken, maar dat het juist het oordeel omtrent hen is dat de ergernis wekt. Indien iemand u dus ergert, weet dan dat uw eigen oordeel u ergert. Welnu dan, tracht vooral niet te worden meegesleept door uw verbeelding, want wanneer ge maar eenmaal tijd en uitstel gewonnen hebt, zult ge uzelf gemakkelijker beheersen.

21. Houd u iedere dag dood, verbanning en al wat vreselijk schijnt voor ogen en vooral de dood, dan zult ge nooit iets afkeurenswaardigs overwegen, noch iets al te zeer begeren.

22. Indien uw verlangen uitgaat naar wijsbegeerte, bereid u er dan van meet af aan op

voor dat men u zal uitlachen en dat velen u zullen bespotten door te zeggen: 'Hij is plotseling tot ons teruggekeerd als filosoof' en tevens: 'Waar haalt hij die trotse blik vandaan?' Wees dan vooral niet trots en houd u vast aan de beginselen die u het beste voorkomen, alsof ge door de godheid op uw plaats gesteld waart; weet wel dat, indien ge in deze beginselen volhardt, juist zij die u tevoren uitlachten, u later zullen bewonderen; indien ge echter zwakker zijt dan zij, zult ge dubbel zo hard uitgelachen worden.

23. Indien het u ooit mocht overkomen dat ge u tot uiterlijkheden wendt met het doel om het iemand naar de zin te maken, weet dan dat ge daarmee van uw weg afdwaalt. Wees dus tevreden om in alles een wijsgeer te zijn. En als ge ook voor een wijsgeer gehouden wilt worden, zie uzelf dan als wijsgeer en ge zult het volbrengen.

24. Laat u niet verontrusten door de volgende overwegingen: 'Mijn leven zal roemloos zijn en geen betekenis hebben.' Ge zijt toch niet slecht omdat iemand anders u niet eert? Evenmin als ge door toedoen van een ander

in schande zoudt kunnen leven. Het is toch niet uw werk om een ambt te verkrijgen of bij de maaltijd als gast te worden uitgenodigd? Geenszins. Hoe kunnen wij dan nog spreken van niet geeerd worden? Waarom zoudt ge nooit iets kunnen betekenen, gij die alleen iets kunt betekenen in die dingen die in uw macht liggen en waarin het bij uitstek mogelijk is om een mens van grote waarde te zijn? Maar uw vrienden zullen zonder uw hulp zijn? Hoe bedoelt ge, zonder hulp? Zeker, zij zullen van u geen penning krijgen, noch zult ge hen tot Romeinse staatsburgers maken. Maar wie heeft u toch verteld dat juist dat de dingen zijn die in onze macht liggen en niet het werk van een ander zijn? Wie is in staat een ander te geven wat hij zelf niet bezit?

'Verwerf toch bezit,' zegt iemand, 'opdat ook wij het hebben.' Antwoord dan: 'Indien ik bezit kan verkrijgen met behoud van mijn zelfrespect, betrouwbaarheid en edelmoedigheid, toon mij dan de weg en ik zal het verwerven. Maar indien ge van mij eist dat ik de waardevolle dingen die ik heb, laat schieten opdat gij dingen die niet goed zijn eraan zult overhouden, zie dan hoe onbillijk en on-

verstandig ge zijt. Want wat wilt ge liever? Geld of een betrouwbare vriend voor wie ge respect kunt hebben? Help mij dan liever om dit te bereiken en eis niet van mij, dat ik iets zal doen wat mij die waardevolle dingen zou doen verliezen.' 'Maar mijn vaderland,' zegt hij, 'zal dan mijn hulp ontberen.' Ik herhaal: 'Wat voor hulp bedoelt ge dan wel? Het zal door uw toedoen geen wandelgangen of badhuizen hebben. En wat dan nog? Het krijgt toch geen schoeisel van de smid noch wapens van de schoenmaker? Voldoende is het indien ieder zijn eigen werk ten volle vervult. Als ge iemand anders er toe aanzet een betrouwbaar en respectabel burger voor het vaderland te zijn, zoudt ge dat vaderland dan niet ten nutte zijn?' 'Ja zeker.' 'Welnu, dan zult ge ook zelf niet zonder nut zijn voor het vaderland.' 'Wat zal dan mijn plaats in de staat zijn?' vraagt hij. 'De plaats die ge kunt innemen met behoud van uw betrouwbaarheid en zelfrespect. Als ge echter deze dingen zoudt verwerven door uw wens om te helpen, hoe zoudt ge dan, onbeschaamd en onbetrouwbaar geworden, uw land nog tot nut kunnen zijn?'

25. Werd iemand meer dan gij geeerd op een gastmaal of bij een begroeting of bij gelegenheid van het inroepen van advies? Als het terecht is, wees dan verheugd dat het hem te beurt viel; als het ten onrechte is, wees dan niet geergerd dat het u niet ten deel viel. Bedenk toch dat gij die er niet op uit zijt dingen te verkrijgen die niet in uw macht liggen, niet kunt verwachten dat ge op gelijke wijze beoordeeld wordt.
Want hoe kan hem, die bij iemand de drempel niet uitslijt, hetzelfde ten deel vallen als iemand die dat wel doet? Hoe kan hij die iemand niet naloopt, hetzelfde bereiken als hij die dat wel doet? Hij die niet prijst als hij die wel prijst? Onrechtvaardig en onverzadigbaar zult ge zijn indien ge dit alles wilt krijgen terwijl ge er niets in ruil voor wilt afstaan. Welnu, wat is de prijs van een broodje? Een obool [1]) misschien. Indien nu iemand, door zijn obool prijs te geven, zijn broodje krijgt, maar gij door uw obool niet prijs te geven geen broodje krijgt, denk dan niet dat ge minder hebt dan hij die het wel krijgt. Want, zoals hij zijn broodje heeft, zo hebt gij uw obool die ge niet gegeven hebt.

[1]) Obool: een grieks muntje.

Zo geldt ook hier: zijt ge niet uitgenodigd op iemands gastmaal? Neen, want gij gaaft de gastheer niet de prijs waarvoor hij de maaltijd verkoopt. Hij verkoopt tegen lovende woorden en tegen eerbetoon. Geef hem dus de prijs waarvoor hij verkoopt, indien dat voor u van nut is. Maar indien ge beide wilt, namelijk het ene niet prijsgeven en het andere toch ontvangen, dan zijt ge onverzadigbaar en onnozel. Hebt ge dan niets in plaats van die maaltijd? Jazeker, ge hebt hem, die ge niet wilde prijzen, niet behoeven te prijzen en evenmin hebt ge u behoeven op te houden met hen die bij de deur staan.

26. De wil van de Natuur[1]) kunnen wij leren als wij kijken naar datgene waarin wij niet van elkaar verschillen. Bijvoorbeeld, wanneer het slaafje van iemand anders diens drinkbeker breekt, ligt het voor de hand te zeggen: 'Dat kan nu eenmaal gebeuren.' Weet echter, dat wanneer ook uw eigen drinkbeker breekt, ge u op dezelfde wijze dient te gedragen als wanneer die van een ander breekt. Pas dit ook toe bij belangrijker zaken. Is

[1]) Voor het begrip 'Natuur' zie Inleiding.

iemands vrouw of kind gestorven, dan zal iedereen zeggen: 'Dat kan gebeuren.' Maar wanneer iemands eigen kind sterft, roept hij onmiddellijk: 'Ach, wee mij, ik ongelukkige.' In dat geval zouden wij ons moeten herinneren wat wij ervaren wanneer wij hetzelfde horen over anderen.

27. Een doelwit wordt niet opgezet om gemist te worden; daarom heeft het kwaad in de schepping geen reeel bestaan.

28. Indien iemand uw lichaam aan een toevallige voorbijganger zou toevertrouwen, dan zoudt ge vertoornd zijn; maar dat ge uw eigen inzicht toevertrouwt aan een toevallige voorbijganger, zodat dit inzicht verward en krachteloos wordt, schaamt ge u daar niet over?

29. Houd in elk werk dat ge verricht voor ogen wat eerst komt en wat volgt en begin er dan pas aan: anders zult ge aanvankelijk vol verwachting zijn, zoals iemand, die de dingen die volgen niet overdacht heeft; maar later, wanneer de dingen moeilijk blijken te zijn, zult ge het werk tot uw schande opgeven.
Wilt ge winnaar zijn op de Olympische Spe-

len? Bij de goden! Ik ook! Want dat is toch heerlijk. Maar bekijk dan eerst waarmee ge beginnen moet en wat er op volgt en begin zo te werken. Ge moet een discipline volgen en een streng dieet houden, u onthouden van zoetigheid, u op een vastgestelde tijd onderwerpen aan lichaamsoefeningen, zowel in de hitte als in de koude en geen koud water of wijn drinken, wanneer dat niet uitkomt. Ge moet u volledig aan uw oefenmeester overgeven als ware hij uw geneesheer. Vervolgens moet ge tijdens de wedstrijd in het strijdperk treden en de kans bestaat dat uw arm uit de kom schiet, dat ge uw enkel verzwikt, dat ge veel zand binnen krijgt, geslagen wordt en daarbij wordt ge dan nog overwonnen ook. Doe pas mee aan de Spelen nadat ge dit alles eerst overwogen hebt, indien ge dan nog wilt. Bedenkt ge dit niet, dan zult ge even wispelturig zijn als kinderen die nu eens voor worstelaar spelen, dan weer voor gladiator, dan trompet blazen en vervolgens toneel spelen. Zo zijt ook gij nu eens atleet, dan weer gladiator, vervolgens redenaar en dan weer filosoof; niets echter met hart en ziel, maar ge bootst alles na wat ge maar ziet en nu eens bevalt u het een en dan weer het ander,

want ge zijt niet na overweging tot iets gekomen en ook niet na het van alle kanten bekeken te hebben, doch zomaar en weinig doordacht.
Evenzo willen sommigen die een filosoof hebben gezien en iemand hebben horen spreken als Euphrates (en inderdaad, wie kan spreken als hij?), zelf ook filosoof zijn. Mens, overweeg eerst de aard van het werk en onderzoek vervolgens uw eigenschappen of ge het aankunt. Wilt ge vijfkamper zijn of worstelaar? Kijk naar uw armen en onderzoek uw dijen en uw lendenen. De een is geschikt voor het ene en de ander voor het andere.
Denkt ge, indien ge die dingen doet, op dezelfde wijze door te kunnen gaan met eten en drinken? En dat ge op dezelfde wijze uiting kunt blijven geven aan uw begeerte of uw afkeer? Ge moet wakker zijn, hard werken, uw huisgenoten verlaten, ge moet het verdragen door een slaafje veracht te worden, uitgelachen te worden door hen die ge ontmoet en in alles de mindere te zijn: in eer, in ambten, voor het gerecht, in iedere kleinigheid.
Overweeg dus of ge dit alles wel tegen uw gemoedsrust, uw vrijheid en uw onverstoorbaarheid wilt inruilen; zo niet waag u er dan

niet aan, opdat ge niet als in een kinderspel nu eens filosoof zijt, dan weer tollenaar, redenaar of stadhouder van Caesar. Deze dingen gaan niet samen.
Als mens moet ge een zijn: of goed of slecht; ge moet uw eigen overtuiging volgen of u laten leiden door invloeden van buiten; ge moet u op het innerlijke toeleggen of op het uiterlijke, dat wil zeggen houd u bij de rol van filosoof of bij die van een gewoon burger.

30. Wat men passend vindt, wordt meestal bepaald door heersende meningen. Neem een vader; het is voorgeschreven voor hem te zorgen, hem in alles te gehoorzamen en het te dulden dat hij scheldt en slaat. 'Maar hij is een slechte vader,' antwoordt ge. Ge werd toch niet door de natuur bij een goede vader geplaatst, maar bij een vader. 'Mijn broeder doet mij onrecht,' zegt ge. Welnu dan, let op uw eigen houding ten opzichte van hem. Let niet op wat hij doet, maar draag er zorg voor dat uw houding in overeenstemming is met uw Natuur. Want een ander zal u niet kwetsen indien ge het niet wilt. Alleen dan zult ge gekwetst zijn, indien ge meent gekwetst te worden. En indien ge het tot een gewoonte

maakt om op uw meningen toe te kijken, zult ge ontdekken wat ge kunt verwachten van uw naaste, uw medeburger en uw gouverneur.

31. Wat betreft eerbied jegens de goden, moet ge dit weten: dat het belangrijkste is een juiste opvatting over hen te hebben, namelijk dat zij bestaan en het heelal op schone en rechtvaardige wijze besturen. Oefen u er tevens in hen te gehoorzamen en u naar alle gebeurtenissen te schikken en die op te vatten als uitwerkingen van het hoogste inzicht. Want aldus zult ge de goden nooit verwijten maken, noch hen ervan beschuldigen dat ge verwaarloosd wordt. Maar dit kan alleen bereikt worden indien ge de opvatting van goed en kwaad laat varen bij de dingen die niet in uw macht liggen en deze alleen maar toepast op datgene wat wel in uw macht ligt. Want indien ge in het eerste geval meent dat iets goed of slecht is, dan kan het niet anders of ge zult u over uw lot beklagen telkens wanneer ge niet krijgt wat ge wilt of wanneer u overkomt wat ge niet wilt en ge zult hen die de oorzaak daarvan zijn, haten. Want het is ieder levend wezen eigen om de schadelijke gebeurtenissen en hun oorzaken te ontvluchten en te ver-

mijden en juist de gunstige dingen en hun oorzaken op te zoeken en te bewonderen. Het is dus onmogelijk dat iemand die meent dat hij benadeeld wordt, vreugde schept in wat hem schijnt te benadelen, evenmin als hij behagen kan scheppen in het nadeel zelf. Daarom wordt een vader door zijn zoon verwenst, telkens wanneer hij zijn kind niet meegeeft van de dingen die verondersteld worden goed te zijn. Zo werden ook Polyneices en Etheocles elkaars vijanden door de opvatting dat de alleenheerschappij iets goeds zou zijn.

Hierom verwenst ook de landbouwer de goden, evenals de zeeman en de handelsman en zij die vrouw en kind verliezen. Want waar iemands voordeel is, daar ligt ook zijn vroomheid. Zodat ieder die zijn begeerte koestert en zoals onvermijdelijk is, ook zijn afkeer, op diezelfde wijze vroom is.

Het is steeds onze plicht te plengen [1]) voor de goden en dieren en nieuw ontsproten gewassen te offeren overeenkomstig de gebruiken van onze voorvaderen en wel in een zuivere staat en niet onverschillig of zorgeloos en evenmin karig of overdadig.

[1]) Plengen: een drankoffer brengen.

32. Wanneer ge de kunst van het waarzeggen te baat neemt, bedenk dan dat ge niet weet wat de uitkomst zal zijn, maar dat ge komt om dit juist van de waarzegger te vernemen. Wel weet ge echter, wanneer ge er heen gaat, van welke aard de uitkomst zal zijn, als ge tenminste filosoof zijt. Want als het een van de dingen betreft die niet in onze macht liggen, dan moet het beslist iets zijn dat noch goed noch slecht is. Breng dus geen begeerte of afkeer mee naar de waarzegger, ga ook niet met angst en beven naar hem toe, maar alleen nadat ge onderkend hebt dat alles wat er uit voortkomt voor u geen verschil zal maken en dat het u niet zal deren en dat ge er, wat het ook is, goed gebruik van zult maken, want dat zal niemand kunnen verhinderen.
Wend u dus vol vertrouwen tot de goden als tot raadgevers; en bedenk vervolgens, wanneer ge raad ontvangen hebt, wie uw raadgevers waren en aan wie ge ongehoorzaam zijt wanneer ge niet naar hen luistert. Wend u echter alleen in die gevallen tot de kunst van het waarzeggen waarin het raadplegen geheel en al gericht is op de uitkomst en er noch door de rede, noch door enige andere methode

een uitgangspunt geboden wordt voor het leren kennen van hetgeen voor u ligt, zoals ook Socrates het juist achtte. Bijvoorbeeld: wanneer het nodig is om u voor een vriend of voor het vaderland in gevaar te begeven, vraag dan niet aan de waarzegger of ge u in gevaar moet begeven. Want indien de waarzegger verklaart dat de voorspellingsoffers zich ongunstig voltrokken hebben, dan is het duidelijk dat de dood of verminking van een van uw ledematen of ballingschap verwacht kunnen worden. De rede verlangt echter dat ge ook met die voortekenen uw vriend bijstaat en u voor uw vaderland in gevaar begeeft. Welnu dan, wend u tot de grootste der waarzeggers, de Pythische Apollo, die de man die zijn vriend niet te hulp snelde toen deze gedood werd, uit zijn tempel wierp.

33. Bepaal voor uzelf een zeker gedragspatroon waar ge u aan houdt, zowel wanneer ge alleen zijt als ook onder mensen. En laat er vooral stilte zijn of zeg alleen het noodzakelijke en met weinig woorden. Maar wanneer zich soms het juiste moment voordoet om iets te zeggen, spreek dan, maar niet over iets willekeurigs, niet over tweegevechten, niet

over paardenrennen, niet over atleten, niet over eten en drinken - onderwerpen die bij iedere gelegenheid ter sprake komen - en spreek vooral niet over mensen in afkeurende, prijzende noch in vergelijkende zin.
Indien ge u zo gedraagt, dan leidt ge ook uw metgezellen door uw woorden tot wat gepast is. Maar wanneer ge eens alleen tegenover andersdenkenden komt te staan, zwijg dan. Laat niet alles een aanleiding zijn tot veel en uitbundig gelach. Wijs een eed volstrekt af; zweer alleen als ge er door de omstandigheden toe wordt gedwongen. Gastmalen buiten uw kring en gegeven door mensen zonder geestelijke belangstelling moet u vermijden. Maar als deze gelegenheid zich toch voordoet, waak er dan voor dat ge niet in oppervlakkigheden vervalt. Indien een metgezel zich overgeeft aan grofheden, weet dan dat ook hij die met hem optrekt onzuiver moet worden, ook al zou hij zelf een integer mens zijn.
Neem slechts het allernoodzakelijkste van wat het lichaam nodig heeft, zoals eten, drinken, kleding, behuizing en bedienden. Beperk alle weelde en praal.
Wat zinnelijke liefde aangaat, onthoud u

daarvan voor het huwelijk voorzover ge kunt. En wie daar toch aan toegeeft, moet alleen gebruik maken van omstandigheden die wettig zijn. Maak het echter hen die zich niet onthouden niet lastig en vermijd kritiek. Poch niet steeds op uw eigen onthouding.
Indien iemand u komt vertellen dat deze of gene kwaad van u spreekt, verdedig u dan niet tegen die praaties, maar antwoord aldus: 'Als dat het enige is wat hij gezegd heeft, kende hij blijkbaar de andere fouten niet die ik heb.'
Het is niet noodzakelijk om vaak naar het stadion te gaan. Maar als de gelegenheid zich toch voordoet, bekommer u dan alleen om uzelf; dat betekent: wens dat alleen datgene gebeurt wat ook werkelijk plaats vindt en dat de overwinning alleen ten deel valt aan de overwinnaar, want zo zult ge uzelf geen schade berokkenen. Houd u verre van luid geroep en van grote opwinding en lach niemand uit. Spreek na het uitgaan van de wedstrijd niet te veel over wat er plaats vond, tenzij het tot gelijkmoedigheid leidt. Want anders wijst uw gedrag er op dat ge verloren in uw voorkeur naar de wedstrijd hebt gekeken. Ga niet zo maar op goed geluk naar

voordrachten van deze of gene. Als ge er toch naar toe gaat, bewaar dan uw waardigheid en uw evenwicht, zonder evenwel onaangenaam voor uw omgeving te worden.
Wanneer ge op het punt staat iemand te ontmoeten, vooral wanneer het gaat om een persoon die in hoog aanzien staat, houd u dan voor ogen wat Socrates of Zeno in deze omstandigheden zouden doen; dan zult ge u niet behoeven af te vragen, hoe ge de omstandigheden goed kunt benutten. Wanneer ge geregeld iemand moet bezoeken die grote macht bezit, houd dan met de mogelijkheid rekening dat ge hem niet thuis zult treffen, dat hij u niet zal ontvangen, dat de deur voor uw neus dichtgeslagen zal worden, dat hij zich niet om u zal bekommeren. Als het ondanks dit alles toch nodig is om er heen te gaan, ga dan en laat komen wat komt, maar zeg nooit achteraf tegen uzelf, 'dat het toch niet zo belangrijk was.' Want het is juist de nietfilosoof die zich door uiterlijkheden laat bedriegen. Spreek niet steeds uitvoerig en overmatig over eigen daden en waagstukken, want het is voor anderen niet even aangenaam om te luisteren naar wat u is overkomen als het voor u is om van uw waag-

stukken te verhalen. Probeer niet de lachers op uw hand te krijgen, want dat is een manier van doen die neigt tot banaliteit en die er toe leidt dat ge het respect van uw naaste verliest.
Het is ook gevaarlijk om in grove taal te vervallen. Wanneer dit gebeurt, moet u degene die zich daaraan schuldig maakt op het juiste moment berispen. Maar als dit moment zich niet voordoet, maak dan door te zwijgen, te blozen of afkeurend te kijken duidelijk dat ge bezwaar hebt tegen dergelijke taal.

34. Als er iets plezierigs op uw weg komt, hoed u er dan voor om er door meegesleept te worden, maar laat de zaak rusten en gun uzelf wat tijd. Stel u vervolgens het moment van het plezier voor, alsook het moment van inkeer en wroeging na het plezier. Stel daar dan tegenover hoezeer ge u zult verheugen en gelukkig prijzen wanneer ge van dat genoegen afstand doet.
Als ge er zeker van zijt dat het juiste moment van handelen gekomen is, hoed u er dan voor om voor het aangename, het zoete of het verleidelijke daarvan te bezwijken en herinner u hoeveel beter het is te leven in de weten-

schap dat ge die verleiding overwonnen hebt.

35. Wanneer ge weet dat iets gedaan moet worden, schrik er dan niet voor terug om gezien te worden terwijl ge er mee bezig zijt, ook al zouden de meeste mensen er misschien anders over denken. Indien ge echter verkeerd handelt, zie er dan van af; maar als ge juist handelt, waarom zoudt ge hen dan vrezen die u ten onrechte verwijten maken?

36. Evenals de vaststelling 'Het is dag' en 'Het is nacht' grote betekenis heeft als tegenstelling, maar van geen waarde is indien men dag en nacht als een geheel ziet,[1] evenzo mag het kiezen van de grootste portie wel aangenaam zijn voor het lichaam, maar wanneer men goede manieren in acht neemt, zoals het behoort bij een gastmaal, is dit niet passend. Wanneer ge dus bij iemand anders aan tafel te gast zijt, heb dan bij het zien van wat voor u ligt niet alleen oog voor wat prettig is voor het lichaam, maar blijf ook eerbiedig voor uw gastheer.

[1]) Als een geheel: d.w.z. als een etmaal.

37. Wanneer ge een rol op u neemt die boven uw macht ligt, dan zult ge deze niet alleen slecht spelen, maar gaat ge bovendien voorbij aan de rol die ge wel had kunnen vervullen.

38. Wanneer ge gaat wandelen, kijkt ge goed uit dat ge niet in een spijker trapt of uw enkel verzwikt; evenzo moet ge er goed op letten dat ge uw eigen inzicht nooit beschaamt. En indien wij ons dit bij ieder werk voor ogen houden, zullen wij dat werk des te zekerder aanvatten.

39. Het lichaam is voor ieder de maat voor zijn bezit, zoals de voet het is voor de schoen. Indien ge u hieraan houdt, zult ge de juiste maat in acht nemen. Maar indien ge de maat overschrijdt, is het onvermijdelijk dat ge tenslotte diep zult vallen. Zo is het ook in het geval van de schoen. Indien ge voorbij gaat aan wat bij de voet past, wilt ge eerst een gouden, dan een purperen, vervolgens een geborduurde schoen. Want wanneer ge eenmaal de maat overschreden hebt, zijn er geen grenzen meer.

40. Meisjes worden reeds vanaf hun veertiende jaar door de mannen 'dame' genoemd.

Maar wanneer zij merken dat er niets anders voor hen bij is dan met de mannen het bed te delen, gaan zij zich opsmukken en vestigen daar al hun hoop op. Het is van belang hen te doen begrijpen dat zij alleen maar gerespecteerd worden als zij zich ingetogen en bescheiden gedragen.

41. Het is het kenmerk van oppervlakkigheid om steeds bezig te zijn met alles wat het lichaam betreft, zoals veel aan sport doen, veel eten en drinken, zich om de ontlasting bekommeren en gemeenschap hebben. Dit alles moet slechts als een noodzakelijke bijkomstigheid vervuld worden. Laat alle zorg voor de geest zijn.

42. Wanneer iemand u kwaad doet of kwaad van u spreekt, bedenk dan dat hij in de mening verkeert dat het op zijn weg ligt zo te handelen of te spreken. Het is dus mogelijk dat hij niet uw opvatting volgt, maar zijn eigen; indien zijn opvatting onjuist is, doet hem dat schade, omdat hij zichzelf misleidt. Ook indien iemand meent dat het ware onwaar is, wordt niet dat wat waar is in verwarring gebracht, maar degene die een verkeerd oordeel heeft.

Wanneer ge hiervan uitgaat, zult ge degene die uw gedrag afkeurt met mildheid bejegenen. Zeg telkens wanneer dit gebeurt: 'Dat is zijn zienswijze.'

43. Elk ding heeft twee handvaten, het ene waaraan het aangevat moet worden, het andere waaraan het niet aangevat moet worden. Indien uw broeder u onrechtvaardig behandelt, grijp dit dan niet aan vanuit het standpunt dat hij u onrecht heeft aangedaan (want dat is het handvat dat niet aangevat moet worden), maar vat het liever van die kant aan dat hij uw broeder is, dat u samen bent opgegroeid en dan zult ge het aanvatten bij het handvat waaraan het gedragen moet worden.

44. Uitspraken als: 'Ik ben rijker dan gij, dus ben ik meer; ik ben welsprekender, dus ben ik beter dan gij', leiden tot niets. De volgende uitspraken komen dichter bij de waarheid: 'Ik ben rijker dan gij, dus is mijn bezit groter dan het uwe; ik ben welsprekender, dus kan ik alles beter onder woorden brengen dan gij.' Gijzelf echter zijt noch bezit, noch welsprekendheid.

45. Iemand baadt zich haastig; zeg niet dat hij het slecht doet, maar dat hij het haastig doet. Iemand drinkt veel wijn; zeg niet dat hij slecht handelt, maar dat hij veel drinkt. Want hoe weet ge of het slecht is, voordat ge weet wat hem bewogen heeft? Dan zal het u niet overkomen dat ge bij sommige dingen afgaat op uw eerste indruk en met andere dingen ondoordacht instemt.

46. Zeg nooit van uzelf dat ge filosoof zijt en spreek onder niet-filosofen zo min mogelijk over de theorie, maar doe wat die theorie u voorschrijft; evenzo zegt ge ook niet tijdens een gastmaal hoe men behoort te eten, maar eet ge zoals het behoort. Want bedenk, Socrates was zo vrij van uiterlijk vertoon, dat wanneer mensen bij hem kwamen met het verzoek voor een introductie bij een wijsgeer, hij hen erheen bracht. Zozeer verdroeg hij het veronachtzaamd te worden.
Wanneer bij niet-filosofen een gesprek ontstaat over een filosofische theorie, bewaar dan zoveel mogelijk het stilzwijgen. Want groot is het gevaar, dat ge terstond gaat spuien wat ge u nog niet hebt eigen gemaakt.
Wanneer iemand tegen u zegt dat ge niets

weet en gij hierdoor niet gegriefd wordt, weet dan dat ge aan het begin staat van Het Werk. Want ook schapen brengen hun voedsel niet naar de herders om te laten zien hoeveel zij hebben gegeten, maar zij verteren hun voedsel binnen in zich en brengen wol en melk naar buiten. Dus laat dat ook voor u gelden en maak tegenover leken geen vertoon van uw filosofische principes, maar toon hun het resultaat van datgene wat ge verteerd hebt.

47. Wanneer ge uzelf hebt aangepast aan een sobere leefwijze, pronk daar dan niet mee en indien ge alleen water drinkt, zeg dan niet bij iedere gelegenheid dat ge alleen water drinkt. Indien ge u soms wilt oefenen in zware arbeid, doe dit dan voor uzelf en niet voor de buitenwereld. Omarm ook geen marmeren beelden [1]) en wanneer ge soms hevige dorst hebt, neem dan een slok koud water, spuw het weer uit en praat er niet over. [2])

[1]) Het omarmen van marmeren beelden: het was een oefening in ontbering in het oude Griekenland om in de winter marmeren beelden geheel ontkleed te omhelzen.

[2]) Een slok koud water innemen en weer uitspuwen: ook dit was een oefening in ontbering.

48. Het is een kenmerkende houding van een niet-filosoof om nooit heil of onheil in zichzelf te zoeken, maar buiten zichzelf. Het is een filosoof eigen om alle heil en onheil in zichzelf te zoeken. De kenmerken van iemand die zich in wijsheid ontwikkelt, zijn: hij kleineert niemand, hij prijst niemand, hij uit geen verwijten of beschuldigingen, hij spreekt niet over zichzelf als zou hij iemand van betekenis zijn of als zou hij iets weten. Wanneer iets hem hindert of in de weg staat, wijt hij het aan zichzelf. Wanneer iemand hem prijst, dan glimlacht hij daar in zichzelf over; wanneer iemand hem kleineert, verdedigt hij zich niet. Hij loopt rond zoals zieken dat doen: erop bedacht de herstellende lichaamsdelen niet te bewegen voordat zij hun kracht herwonnen hebben. Alle begeerten heeft hij laten varen en hij heeft zijn afkeer uitsluitend beperkt tot het tegennatuurlijke van de dingen die in onze macht staan. Hij benadert alles ontspannen. Het maakt hem niet uit of hij een dwaze of domme indruk maakt, kortom hij waakt over zichzelf als over een listige vijand.

49. Wanneer iemand zich laat voorstaan op het kunnen begrijpen en uiteenzetten van de

werken van Chrysippus, zeg dan tegen uzelf: 'Als Chrysippus niet zo'n duistere taal had gebruikt, dan zou deze man niets hebben waarop hij zich kon laten voorstaan.' Maar wat wil ik? De ware Natuur leren kennen en die volgen. Ik zoek dus iemand die mij haar kan verklaren en omdat ik hoor dat Chrysippus dit kan, ga ik naar hem toe. Maar ik begrijp niet wat hij geschreven heeft, dus zoek ik eerst iemand die mij Chrysippus kan verklaren. Maar hierin is geen enkele verdienste. Wanneer ik degene vind die mij de ware Natuur kan verklaren, rest mij niets anders dan zijn raadgevingen toe te passen. Dat is dan de enige verdienste. Maar als ik louter de verklaring bewonder, wat anders ben ik dan geworden dan een schriftgeleerde in plaats van een filosoof? Want tenslotte heb ik in dit geval alleen maar Chrysippus in plaats van Homerus verklaard. Wanneer iemand mij vraagt: 'Verklaar mij Chrysippus', is het dus beter te blozen wanneer ik geen daden kan tonen die overeenkomen en in harmonie zijn met de woorden van Chrysippus.

50. Houd u aan datgene wat op uw weg komt, als ware het een wet en als zoudt ge

zondigen door die wet te overtreden. En sla geen acht op wat anderen van u zeggen, want dat ligt niet meer in uw macht.

51. Hoe lang zult ge nog uitstellen uzelf alleen het beste waard te achten en nooit in strijd met de Rede [1]) te handelen? Ge hebt de principes vernomen waaraan ge u moet houden en ge hebt u er toe verplicht. Op welke leermeester wacht ge dus nog aan wie ge uw ontwikkeling zoudt kunnen overlaten? Ge zijt geen kind meer, maar een volwassen mens. Indien ge nu onachtzaam zijt en het u gemakkelijk maakt en het altijd bij voornemens laat en van de ene dag op de andere uitstelt om aan uzelf te werken, zult ge zelfs niet merken dat ge geen vorderingen maakt. En ge zult altijd een leek blijven zowel bij leven als bij dood. Acht uzelf dus eindelijk waardig te leven als een volwassene die zich ontwikkelt en laat alles waarvan ge weet dat het goed is de onschendbare wet voor u zijn.
Indien iets moeilijks, iets plezierigs, iets eervols of iets vernederends op uw weg komt,

[1]) De Rede: het begrip Rede omvat volgens de Stoicijnen zowel het Gevoel als het Intellect. Zie ook de inleiding.

bedenk dan dat het juist nu de tijd is te strijden, alsof de Olympische Spelen nu voor u liggen. Uitstellen is niet meer mogelijk. Het komt op een enkele dag of op een enkele handeling aan of ge uw ontwikkeling verliest of behoudt. Op deze wijze werd Socrates tot wat hij was: door in alle omstandigheden aan niets anders dan aan de Rede vast te houden. Ook al zijt ge nog geen Socrates, toch dient ge te leven met de wens als Socrates te zijn.

52. Het eerste en meest noodzakelijke punt in de filosofie is het toepassen van de principes zoals: 'Lieg niet'; het tweede punt is de bewijsvoering waarom wij niet moeten liegen; het derde punt is het bevestigen en goed onder woorden brengen van die bewijzen, zoals bijvoorbeeld de vraag waarom juist dit een bewijs is. Want wat is een bewijs, wat een gevolgtrekking, wat is tegenstrijdigheid, wat is waarheid en wat onwaarheid? De derde vraagstelling moet dus voortkomen uit de tweede en de tweede uit de eerste; maar het meest belangrijke is het eerste punt en daarin moeten wij verblijven. Wij doen echter het omgekeerde, want wij verspillen onze tijd aan de derde vraagstelling en al onze kracht is

daarmee gemoeid. Maar het eerste punt verwaarlozen wij volledig. Dus liegen wij, maar staan aan de andere kant direct klaar om te bewijzen waarom wij niet moeten liegen.

53. Houd altijd de volgende spreuken in gedachten:

Voer mij O Zeus en gij Pepromene [1])
Waar gij mij dacht;
Ik volg U zonder schroom;
Geen enkele macht
Ook niet mijn onwil kan beletten
Dat ik mij voeg naar Uw gestelde wetten. [2])

Wie gratievol kan buigen naar zijn lot
Wordt wijs bevonden door der goden God. [3])

Welaan Crito, laat zonder strijd of vragen
Gebeuren, wat de goden mag behagen. [4])

Anitus en Meletus [5]) doodt gij mij!,
Het deert mij niet, mijn ziel blijft immer vrij. [6])

[1]) Pepromene: een van de drie schikgodinnen.
[2]) Citaat uit Cleanthes.
[3]) Citaat uit Euripides.
[4]) Citaat uit Plato, Crito, 43 D.
[5]) Anitus en Meletus: de aanklagers van Socrates.
[6]) Citaat uit Plato, Apologie, 30 C-D.

de gesprekken van epictetus

Over de dingen die in onze macht en die niet in onze macht liggen *

Onder alle mogelijkheden die de mens heeft, zult ge geen vermogen vinden dat zichzelf kan beschouwen of uit zichzelf kan goedkeuren of afkeuren. In hoeverre bezit de kunst van Iezen en schrijven het vermogen tot beschouwen? Zij bezit dit vermogen alleen ten opzichte van het geschreven en gelezen woord. En in hoeverre de muziek? Deze bezit dat vermogen alleen ten opzichte van melodie. Onderzoekt een van beide dan zichzelf? Geenszins. Maar indien ge aan een vriend een brief schrijft en ge weet niet wat ge hem moet schrijven, zal de schrijfkunst het u zeggen. Maar of ge wel of niet aan uw vriend moet schrijven, dat kan de schrijfkunst u niet zeggen. Hetzelfde geldt voor de muziek met betrekking tot melodie, maar of het juist nu

* Boek I, 1

nodig is dat ge gaat zingen en de lier bespelen, dat kan de muziek u niet zeggen.

Wat kan het u dan wel zeggen? Datgene wat zowel zichzelf als al het andere kan beschouwen. En wat is dat? Het is de macht van de rede [1]) want dit is de enige gave die wij ontvangen hebben, die niet alleen zichzelf kan beschouwen - wat zij is en waartoe zij in staat is en hoe groot haar waarde is - maar ook alle andere gaven. Want wat anders zegt ons dat goud schoon is? Het goud zelf zegt het ons niet. Het is duidelijk dat het die gave moet zijn, die gebruik weet te maken van de indrukken van buiten. Welke andere menselijke gave kan de muziek, de lees- en schrijfkunst en de andere kunsten beoordelen, hun nut bepalen en aantonen wanneer men er gebruik van moet maken? Er is geen andere gave die dat kan.

De goden hebben dus terecht de beste en hoogste gave van het op de juiste wijze gebruik maken van indrukken van buiten als enige onder onze heerschappij geplaatst.

[1]) rede - dumanis logike: eigenlijk het onderscheidingsvermogen van het menselijk intellekt.

De andere gaven hebben zij echter niet in onze macht gesteld. Was het omdat zij dat niet wilden doen? Ik denk dat zij die andere gaven ook wel aan ons zouden hebben toevertrouwd, als zij dat hadden gekund; maar dat was hun volstrekt niet mogelijk. Want hoe zou het mogelijk zijn niet gehinderd te worden door de dingen van buiten, terwijl wij toch op aarde leven en gebonden zijn aan ons lichaam en aan deze aardse zaken?

Maar wat zegt Zeus? 'Epictetus, als het mogelijk was geweest, had ik ook jouw lichaam en jouw schamele bezittingen vrij en ongebonden gemaakt. Maar - en vergeet dat niet - het is zo gesteld dat dit lichaam niet van jou is, maar het is klei die kunstig is samengekneed. Omdat ik je de macht over deze dingen dus niet kan geven, heb ik je een deel van Mijzelf gegeven, namelijk de gave van begeren en afwijzen, van voorkeur en afkeer, kortom de gave om gebruik te maken van indrukken van buiten. Indien je zorg draagt voor deze gave en er alles wat je hebt in onderbrengt, zul je nooit tegengehouden of gehinderd worden. Je zult niet zuchten en steunen, geen kritiek uitoefenen en niemand om de

tuin leiden. Wat nu, hecht je hier geen belang aan?'
Ik hoop dat me dat nooit overkomt!
'Je bent er dus tevreden mee?'
Ik dank er de goden voor.

Maar ofschoon wij dus alleen maar zorg behoeven te hebben voor een enkel ding en ons aan dit ene kunnen wijden, verkiezen wij voor veel dingen zorg te hebben en ons aan veel dingen te hechten, zoals ons lichaam, onze bezittingen, onze broeder en vrienden, ons kind en onze bedienden. Omdat wij dus aan veel dingen gehecht zijn, gaan wij er onder gebukt en worden wij er door omlaag getrokken. Zo gebeurt het dat wij, als het slecht weer is, zodat wij niet kunnen uitvaren, verslagen neerzitten en voortdurend naar buiten kijken, terwijl wij ons afvragen welke wind er waait.
De noordenwind.
'Wat hebben wij daaraan? Wanneer zal de wind uit het westen waaien?'
Wanneer het hem goed dunkt, mijn waarde, of liever wanneer het Aeolus goed dunkt. Want God heeft niet jou als bestuurder van de winden aangesteld maar Aeolus.

'Wat moeten wij dan doen?'
Wij moeten ons vooral toeleggen op datgene wat wij in onze macht hebben, maar van de andere dingen moeten wij slechts gebruik maken zoals zij van nature gemaakt zijn.
'Hoe zijn de andere dingen van nature gemaakt?'
Zoals God het wil.

Een veroordeelde vraagt: 'Ben ik de enige die op het punt staat onthoofd te worden?' Had ge dan gewild, dat iedereen onthoofd werd om u te troosten? Wilt ge uw nek niet uitsteken, zoals een zekere Lateranus[1]) in Rome deed, toen Nero beval dat hij onthoofd moest worden? Want toen hij voor de eerste keer zijn nek uitstak om te worden onthoofd was de slag te zwak, zodat hij even ineenkromp en toen zijn nek opnieuw uitstak. Nog een sterker voorbeeld is het geval van een man, die, toen Epaphroditus, een vrijgelaten slaaf van Nero, kwam informeren naar het conflict dat deze man aanhangig had ge-

[1]) Lateranus: Plautius Lateranus werd door Nero terechtgesteld in het jaar 65, i.v.m. de samenzwering van Piso.

maakt, ten antwoord gaf: 'Als ik iets nodig heb, zal ik het uw meester vragen.' [1])

De vraag is: Wat moeten wij dan te baat nemen in zulke omstandigheden? Wat anders dan het weten wat van mij is en wat niet van mij is en wat mij geoorloofd is en wat mij niet geoorloofd is!

Ik moet sterven; moet ik dan ook jammerend sterven? Ik word in de boeien geslagen; moet ik dan zuchten en steunen? Ik word verbannen; wat belet mij om lachend heen te gaan, opgewekt en onbezorgd?
'Vertel mij uw geheim!'
In geen geval, want het ligt in mijn macht dit te verzwijgen.
'Maar dan zal ik u in de boeien slaan.'
Mens, wat zegt ge daar? Mij in de boeien slaan? Mijn benen kunt ge boeien, maar over mijn vrijheid van keuze kan zelfs Zeus geen meester zijn.
'Ik zal u in de gevangenis werpen.'
Niet mij, maar slechts mijn lichaam.
'Ik zal u laten onthoofden.'

[1]) De redenering is dat dit een vrijmoedig antwoord is tegenover een vrijgelatene, die vaak een machtige positie innam.

Heb ik ooit gezegd, dat alleen mijn nek niet kan worden afgehakt?
Dit zijn de dingen waarop wijsgeren zich moeten toeleggen, dat moeten zij iedere dag opschrijven, daarin moeten zij zich oefenen.

Thraseas[1]) placht te zeggen: 'Ik zou liever vandaag gedood worden dan morgen verbannen.' En wat zei Rufus[2]) daarop? 'Wat een dwaze keuze is het om het ene te verkiezen boven het andere. Maar als ge het andersom zoudt zien; wie heeft u dan de keuze gegeven? Zoudt ge u niet liever oefenen in tevredenheid met wat u gegeven wordt?'
Daarom zei Agrippinus[3]) hierover: 'Ik wil mijzelf niet in de weg staan.' Vervolgens bereikte hem het bericht: 'Ge wordt in de Senaat berecht.' Hij antwoordde: 'Veel geluk ermee! Maar het is nu het vijfde uur. Laten wij dus onze dagelijkse lichaamsoefeningen gaan doen.' (Want op dat uur placht hij deze oefeningen te doen en dan een koud bad te

[1]) Thraseas: Paetus Thraseas; door Nero in het jaar 68 terechtgesteld. Hij behoorde tot de school der Stoicijnen en tot de opposite in de senaat.
[2]) Rufus: Gaius Musonius Rufus; de leermeester van Epictetus en een Stoicijn.
[3]) Agrippinus: Paconius Agrippinus; was proconsul van Kreta onder Keizer Claudius en een beroemd Stoicijn.

nemen). Toen hij daarmee klaar was, kwam iemand hem zeggen: 'Men heeft het vonnis over u uitgesproken', waarop hij vroeg: 'Verbanning of de dood?' 'Verbanning', was het antwoord. 'En wat gebeurt er met mijn bezittingen?' - 'Zij worden niet in beslag genomen.' - 'Laten wij dan naar Aricia [1]) gaan en daar de maaltijd gebruiken.'

Dit is de praktijk van wat men moet beoefenen: begeerte en afkeer vrij maken van alle banden en van het toeval. Bijvoorbeeld: ik moet sterven; als het nu dadelijk moet, dan sterf ik; maar als het straks is, ga ik nu ontbijten, omdat het daarvoor de tijd is en daarna zal ik op de vastgestelde tijd sterven. Hoe? Zoals het een mens betaamt, die slechts datgene teruggeeft wat van een ander is.

Wat is de betekenis van de stelling, dat God de vader van de mensen is? *

Indien iemand de stelling dat wij allen in de eerste plaats door God tot bestaan zijn ge-

[1]) Aricia: een geliefd uitgaansoord ongeveer 30 km ten zuiden van Rome aan de voet van de Albaanse heuvels.
* Boek I, 3

bracht en dat God de vader is van mensen en goden, naar waarde zou kunnen schatten, zou hij, dacht ik, nooit een enkele lage of minderwaardige gedachte over zichzelf kunnen koesteren. Indien de keizer u zou adopteren, zou niemand uw verwaandheid kunnen verdragen, maar indien ge zoudt bedenken, dat ge een kind van God zijt, zoudt ge dan niet verheugd zijn? Zoals wij nu zijn, verheugen wij ons daar niet over, want twee elementen zijn bij onze geboorte met elkaar vermengd, namelijk het lichaam dat wij met de dieren gemeen hebben en de rede en het denkvermogen, dat wij met de goden delen. Velen neigen naar de eerste verwantschap die ongelukkig is en onderhevig aan de dood, maar weinigen neigen naar de Goddelijke en gelukzalige verwantschap. Deze laatsten hebben geen enkele lage of minderwaardige gedachte over zichzelf, maar zij menen, in tegenstelling tot de meeste mensen, tot trouw en zelfrespect geboren te zijn en tot betrouwbaarheid in het gebruik van de zintuigen. Want een ieder benadert alles noodzakelijkerwijs naar de mening die hij erover heeft. De meesten zeggen immers: 'Wat ben ik? Een ellendig, nietig mens.' En tevens: 'Mijn armzalig hoopje vlees

en bloed.' Inderdaad, het is armzalig, maar ge hebt ook iets beters dan dat beetje vlees en bloed. Waarom wijst ge dan deze laatste gedachte af en blijft ge hangen aan de eerste?

Door deze verwantschap aan het vlees worden wij als wolven, indien wij ons eraan vastklampen; trouweloos, verraderlijk en venijnig. Anderen worden als leeuwen; wild, bruut en ongetemd. De meesten van ons worden echter als vossen, de schurken onder de dieren. Want wat is een lasterend en boosaardig mens anders dan een vos of iets dat nog verdorvener en gemener is? Wees dus op uw hoede en waak ervoor, dat ge niet tot een van deze schurken gaat behoren.

*Wat verkondigt de filosofie? **

Toen iemand Epictetus raadpleegde met de vraag hoe hij zijn broeder zou kunnen overhalen niet langer boos op hem te zijn, antwoordde hij dat de filosofie de mens niet belooft hem de beschikking te geven over iets

* Boek I, 15

dat buiten hem ligt, anders zou zij iets beloven dat niet op haar terrein ligt. Want zoals hout het materiaal van de timmerman is en brons dat van de beeldhouwer, zo is het leven van ieder afzonderlijk het materiaal voor het beoefenen van de levenskunst.
Hoe zit dat nu met het leven van uw broeder? Nogmaals, dat behoort tot zijn levenskunst, maar ten opzichte van uw levenskunst behoort het tot de dingen, die buiten u liggen, zoals een akker, gezondheid en een goede naam. Geen van deze dingen belooft de filosofie. Neen, zij zegt: 'Onder alle omstandigheden zal ik de rede gericht houden op de ware natuur.'
'Wiens rede?'
De rede van Hem in wie ik ben.
'Hoe bereik ik nu dat mijn broeder niet boos op mij zal zijn?'
Breng hem bij mij en dan zal ik het hem zeggen, maar tegen u heb ik niets te zeggen over zijn boosheid. En toen degene die hem raadpleegde zei: 'Wat ik zoek is dit: hoe ik, ondanks het feit dat mijn broeder zich niet met mij verzoent, toch in harmonie kan zijn met de natuur,' antwoordde Epictetus hierop: Niets groots komt plotseling tot bestaan,

zelfs een tros druiven niet, zelfs geen vijg. Als ge mij nu zoudt vragen: 'Ik wil een vijg', dan zou ik antwoorden: Dat vergt tijd. De boom zal eerst tot bloei moeten komen, vervolgens vruchtdragen en tenslotte zal de vrucht moeten rijpen. Als nu zelfs de vrucht van een vijgeboom niet in een uur tot wasdom komt, verwacht ge dan toch de vrucht van de menselijke geest in zo korte tijd en zo gemakkelijk te kunnen verwerven? Al zou ik dat tegen u zeggen, dan moet ge dit nog niet verwachten.

*Wat is de essentie van het Goede? **

God is ons tot hulp; maar ook het goede is ons tot hulp. Het lijkt dus aannemelijk dat daar waar de essentie van God gevonden wordt ook de essentie van het goede is. Wat is nu de essentie van God? Het lichaam? Geenszins. Land? Geenszins. Roem? Geenszins. Maar wel intellect, kennis en een goed begrip. Ge moet daarom de essentie van het goede uitsluitend hierin zoeken. Ge zoekt deze toch zeker niet in een plant? Neen. En ook

* Boek II, 8

niet in een wezen zonder rede? Neen. Indien ge deze essentie dus zoekt in een redelijk wezen, waarom zoekt ge dan nog langer ergens anders en waarom niet bij datgene wat zich onderscheidt van het onredelijke? Planten kunnen geen gebruik maken van indrukken van buiten. Is dat de enige voorwaarde? Indien dat zo is, kunt ge ook zeggen dat het goede en het geluk en ongeluk in de dieren aanwezig zijn. Maar dat zegt ge niet. En terecht. Want zelfs wanneer zij zeer goed in staat zijn indrukken van buiten te gebruiken, zijn zij nog niet in staat het gebruik daarvan te begrijpen. En met reden, want zij zijn geboren om anderen te dienen, omdat zij zelf niet geschikt zijn om te leiden. De ezel is immers niet geschapen om te leiden. Neen, maar wel omdat wij een rug nodig hebben die iets kan dragen. En, bij Zeus, het is voor ons ook nodig dat hij rond kan lopen. Daarom heeft hij ook de mogelijkheid gekregen gebruik te maken van indrukken van buiten. Want anders zou hij niet rond kunnen lopen. Daar houdt het ook mee op. Maar indien ook de ezel, evenals de mensen, op de een of andere manier begrip had gekregen van het gebruik van indrukken van buiten, dan is het duidelijk

dat hij redelijkerwijs niet langer aan ons onderworpen zou kunnen zijn. Hij zou niet meer dat nut hebben, maar juist op ons lijken en aan ons gelijkwaardig zijn. Zoudt ge dan niet de essentie van het goede zoeken in dat vermogen, dat niet bij de andere levende wezens voorkomt?
'Wat nu? Zijn ook deze niet het werk van de goden?'
Zeker, maar ze hebben geen leidende plaats in de schepping, noch hebben zij deel aan het Goddelijke. Gij echter zijt een wezen, dat een leidende plaats inneemt; gij zijt een deel van God. Ge hebt in uzelf een deel van Hem. Waarom ontkent ge uw eigen afkomst? Waarom weet ge niet vanwaar ge zijt ontsproten? Wilt ge u niet herinneren, wanneer ge eet, wie het is die eet en wien ge voedt? Wanneer ge gemeenschap hebt met een vrouw, wie is het die gemeenschap heeft? Wanneer ge u in gezelschap begeeft, wanneer ge sport beoefent, wanneer ge een gesprek voert, weet ge dan niet dat ge God voedt, dat ge God oefent? Ge draagt God met u mee, gij rampzalige en ge weet het niet. Meent ge soms, dat ik spreek over een God die buiten u staat, gemaakt van zilver of goud? In uzelf draagt ge Hem en ge

merkt niet dat ge Hem bezoedelt met onzuivere gedachten en met grove handelingen. Zelfs in tegenwoordigheid van een afbeelding van God zoudt ge immers niets durven doen van de dingen die ge nu wel doet. Maar schaamt ge u niet, nu God zelf binnen in u aanwezig is en alles ziet en hoort, dergelijke dingen te denken en te doen, o gij, die uw eigen natuur niet kent en zich de gramschap van de goden op de hals haalt?

Bovendien, waarom vrezen wij, dat, wanneer wij een jongeman na zijn schooltijd de praktijk insturen, hij iets verkeerds zal doen, iets verkeerds zal eten, zich op verkeerde wijze met vrouwen zal inlaten, dat hij vernederd zal worden als hij gekleed is in lompen en over het paard getild als hij fijne kleren draagt? Hij kent de God in zichzelf niet; hij weet niet met wie hij op weg gaat. Maar kunnen wij het goedvinden dat hij zegt: 'Ik wilde, dat ik U hier bij me had.' Heb je God daar niet bij je? En zoek je naar iemand anders nu je Hem toch bij je hebt? Of dacht je dat Hij je iets anders zou vertellen?

Indien ge een standbeeld van Phidias zoudt

zijn - bijvoorbeeld Zeus of Athene - zoudt ge uzelf en uw maker in herinnering houden. Zo ge echt begrip had, zoudt ge immers proberen niets te doen dat Hem die u geschapen heeft of uzelf, onwaardig is. Tevens zoudt ge niemand op ongepaste wijze onder ogen willen komen. Maar nu Zeus u geschapen heeft, bekommert ge u er om die reden niet om hoe ge uzelf zult voordoen. En toch, hoe vergelijkt de ene kunstenaar zich met de andere of het ene kunstwerk met het andere? Welk kunstwerk heeft onmiddellijk die krachtige kwaliteiten in zich waaruit het vakmanschap blijkt? Het is immers slechts steen of brons of goud of ivoor? Als de Athene van Phidias eenmaal haar hand heeft uitgestoken en daarop de Nike heeft ontvangen, staat zelfs zij voor de eeuwigheid zo afgebeeld. Maar de kunstwerken van God zijn tot bewegen in staat, zij zijn levend, zij kunnen gebruik maken van indrukken van buiten en die aan hun oordeel onderwerpen.

Ofschoon ge dus zelf het werk van deze Kunstenaar zijt, maakt ge dan Zijn schepping toch te schande? Hoe nu? Vergeet ge bovendien nog dat Hij u niet alleen geschapen heeft,

maar ook dat Hij aan u alleen, de zorg voor uzelf heeft toevertrouwd? Beschaamt ge nu ook nog dit in u gestelde vertrouwen? Zoudt ge een wees, die God aan u had toevertrouwd, zo verwaarlozen? Hij gaf u aan uzelf en sprak: 'Ik had niemand die ik meer vertrouwde dan gij. Bescherm voor mij al de goede eigenschappen waarmee dit schepsel door de natuur begiftigd is. Vol eerbied en vertrouwen, edel, onverschrokken, onaangedaan, onverstoorbaar.' Wanneer God zo tot u gesproken heeft, waakt ge er dan niet meer over? Maar de mensen zullen zeggen: 'Hoe komt hij aan zo'n trotse blik en zo'n plechtig voorkomen?' En terecht, want mijn houding is nog niet zoals het behoort. Ik heb immers nog niet genoeg vertrouwen in wat ik geleerd heb en in wat ik weet dat goed is. Ik ben nog bang voor mijn eigen zwakheid. Laat mij dus alleen maar vertrouwen krijgen en dan zult ge een blik en een waardigheid vinden zoals die behoren te zijn; dan zal ik u het standbeeld tonen nadat het afgewerkt en gepolijst is. Wat vindt ge ervan? Hooghartig? Dat nooit! De Zeus in Olympia kijkt immers ook niet hooghartig? Maar zijn blik is vast, zoals dat iemand past die zegt::

'Hetgeen ik schiep, gaat niet teloor, noch blijkt het onwaar.' [1])

Ik zal u bewijzen een trouw, edel, eerbiedig en onverschrokken schepsel te zijn. Neen, geen schepsel dat onsterfelijk is of eeuwig vrij van verval, maar een schepsel dat sterft als een God en lijdt als een God. Dit is wat ik heb, dit is wat ik vermag. Al het andere heb ik niet, vermag ik niet. Ik zal u de kracht van een filosoof laten zien.
'Wat voor kracht?'
Een streven dat zijn doel niet zal missen, een afkeer van het kwade, een keuze die past bij de omstandigheden, een zorgvuldig genomen besluit, een weloverwogen instemming. Dat alles zult ge zien.

*Uit welk hout is de goede mens gesneden en waarin moeten wij ons oefenen? **

Het hout, waar de goede en edele mens uit gesneden is, is zijn eigen onderscheidingsvermogen, evenals de substantie waar een arts of

[1]) Citaat uit: Homerus, Ilias, 1, 526.
* Boek III, 3

masseur mee werkt het lichaam is en evenals het voor de boer zijn akker is. Maar het doel van het werk van een edel en goed mens is het gebruikmaken van zijn indrukken in overeenstemming met de natuur. Zoals het de aard is van iedere ziel om in te stemmen met de waarheid, zich af te keren van onwaarheid en haar oordeel ten opzichte van wat nog onduidelijk is, op te schorten, zo wordt zij evenzeer vol verlangen tot het goede bewogen, keert zich vol afkeer van het kwade en benadert dat wat goed noch kwaad is op neutrale wijze. Want zo het de bankier, noch de groenteman toegestaan is een munt met de beeltenis van Caesar te weigeren - wanneer ge hem die overhandigt, moet hij, of hij wil of niet, in ruil geven wat ge daarvoor koopt - zo is het ook met de ziel. Zodra het goede verschijnt, trekt het de ziel tot zich, terwijl het kwaad haar afstoot; en nooit zal de ziel een duidelijke voorstelling van het goede afwijzen, evenmin als iemand een Caesar-munt als betaalmiddel zal weigeren. Iedere menselijke en Goddelijke activiteit is van deze voorstelling van het goede afhankelijk.

Daarom wordt het goede verkozen boven al

wat ons na staat; zelfs mijn vader betekent niets voor mij, alleen het goede!
'Zijt ge dan zo hardvochtig?'
Zo is immers mijn aard. Dit is de munt die God mij heeft gegeven. Indien het goede iets anders zou vertegenwoordigen dan datgene wat juist en rechtvaardig is, dan verdwijnen juist daardoor begrippen als vader, broeder, vaderland en alle dingen die van belang geacht worden.
Moet ik dan het goede dat in mij is, geringachten, opdat gij het kunt hebben? Moet ik terwille van u daarvan afstand doen? Op grond waarvan?
'Ik ben uw vader.'
Maar niet het goede.
'Ik ben uw broeder.'
Maar niet het goede.
Indien wij er echter van overtuigd zijn dat het goede gelegen is in een waarachtig gebruik van het onderscheidingsvermogen, dan wordt het onderhouden van de juiste menselijke betrekkingen tot een goed en dan verwerft tenslotte diegene het goede, die afstand doet van uiterlijkheden.
'Mijn vader neemt mij mijn geld af.'
Maar hij doet u geen kwaad.

'Mijn broeder zal het grootste deel van het grondbezit krijgen.' Laat hem krijgen zoveel hij maar wil. Daarmee krijgt hij niet meer bescheidenheid, trouw of naastenliefde. Want wie kan u dit bezit ontnemen? Zelfs Zeus niet. Dat zou hij trouwens niet willen. Want hij stelt dit vermogen onder ons beheer en hij gaf het ons in de staat waarin hij het zelf heeft, zonder terughoudendheid, zonder dwang, onbelemmerd. Wanneer nu verschillende mensen, verschillende munten hebben, zal iemand die er een aanbiedt, krijgen wat hij ermee kan kopen.

Een dief is als proconsul in de provincie gekomen. Wat voor munt gebruikt hij? - Zilver - Laat hem dat zien en neem mee wat ge wilt. Een vrouwendief is gekomen. Wat voor munt gebruikt hij? - Mooie meisjes. - Iemand zegt: 'Neem de munt en verkoop mij het zaakje.' Geef en koop. Weer een ander geeft om jongens. Geef hem zijn munt en neem wat ge wilt. Een ander houdt van jagen. Geef hem een fraai paard of een hond; zuchtend en steunend zal hij u daarvoor verkopen wat ge wilt. Want een Ander dwingt hem

daartoe van binnenuit: Hij die deze standaard heeft ingesteld [1]).

Een mens moet zich vooral met dit idee voor ogen oefenen. Ga bij het krieken van de dag naar buiten, onderzoek wat ge ook maar hoort of ziet en geef antwoord als op een vraag.
Wat hebt ge gezien? Een schone man of vrouw. Gebruik de maatstaf: laat het u keuze of laat het u geen keuze? Neen, geen keuze. Weg ermee!
Wat hebt ge gezien? Iemand die rouwt over het verlies van een kind. Gebruik de maatstaf: de dood laat u geen keuze. Weg ermee!
Hebt u een consul ontmoet? Gebruik de maatstaf: wat is een consulschap? Laat het u keuze of laat het u geen keuze? Neen, geen keuze. Laat dan ook dit vallen, het heeft geen waarde; werp het van u, ge hebt daarmee niets van doen.
Als wij dit dagelijks zouden doen en ons hier-

[1]) Een Ander: Verwijst naar Zeus, als eerbiedwaardige aanspreektitel. De redenering is dat God de schepping zo tot stand gebracht heeft dat een ieder noodzakelijkerwijze datgene wat Hij als het Goede beschouwt op de eerste plaats moet stellen. Ten aanzien van de mens ligt de keuze van het goede bij hemzelf (het onderscheidingsvermogen).

in van de vroege morgen tot de late avond zouden oefenen, bij de goden, dan zou er iets tot stand gebracht worden. Maar nu, gretig als wij zijn, worden wij direkt bij iedere indruk van buiten gevangen en alleen in deze school worden wij een beetje wakker, als dat al het geval is. Wanneer wij na afloop van de school naar buiten komen en iemand zien die in de rouw is, zeggen wij: 'Hij is een verloren mens.' Zien wij een consul, dan zeggen wij: 'Wat een gelukkige man.' Zien wij een banneling, dan is het: 'Stakker.' Of een arme man: 'Arme kerel, hij heeft niets te eten.' Deze schadelijke zienswijze moeten wij met wortel en al uitrukken. Hierover moet geen misverstand bestaan. Want wat is wenen en zuchten? Een mening. Wat is ongeluk? Een mening. Wat is strijd, wat is onenigheid, wat is een verwijt, wat een beschuldiging, gebrek aan eerbied, dwaasheid? Het zijn allemaal meningen, niets anders dan meningen over dingen waarover we geen zeggenschap hebben, waarvan wij aannemen, dat zij goed of slecht zijn. Laat een mens zijn aandacht toch richten op dingen die hem wel keuze laten en ik zal ervoor instaan dat hij standvastig zal zijn, in welke omstandigheden hij zich ook bevindt.

De ziel is als een kom water en de indrukken van buiten als een lichtstraal die op het water valt. Wanneer het water in beroering wordt gebracht, lijkt het of ook de lichtstraal beweegt, maar dat is niet zo. Wanneer iemand door een duizeling bevangen wordt, zijn het niet de menselijke vaardigheden en kwaliteiten die in verwarring worden gebracht, maar de geest waarin zij bestaan. Wanneer de geest tot rust komt, komen ook zij tot rust.

Hoe indrukken van buiten ons tot nut kunnen zijn *

Bij het overwegen van zintuiglijke indrukken vergeten wij bijna allen, dat het goede en het slechte in ons liggen en niet in de uiterlijke verschijnselen. Niemand zegt dat het feit dat het dag is, op zichzelf goed is en het feit dat het nacht is, op zichzelf slecht. Evenmin zegt men dat wanneer drie vier zou zijn, dit het hoogtepunt van alle kwaad is. [1])
Maar wat is het geval? De kennis is het goede en de onwetendheid het kwade, zodat zelfs uit

* Boek III, 20
[1]) Epictetus bedoelt dit kennelijk retorisch.

onwaarheid het goede kan ontstaan, namelijk de kennis dat het onware niet waar is.
Zo zou het ook met het leven moeten zijn.
'Is gezondheid een goed en ziekte een kwaad?'
Welneen, mens!
'Maar wat dan?'
Op de juiste manier gezond zijn is goed; op de verkeerde manier gezond zijn, is slecht. 'Bedoelt ge, dat zelfs ziekte ons tot nut kan zijn?'
Bij God, kan zelfs de dood ons niet tot nut zijn? Evenals verlamming? Denkt ge soms dat Menoeceus [1]) slechts weinig nut had van zijn dood?
'Degene die dat zegt, mag hopen dat het hem even goed vergaat als Menoeceus!'
Welnu, mens, bewaarde hij door zijn dood niet zijn liefde voor zijn vaderland, zijn edelmoedigheid, zijn trouw en zijn hoogstaand karakter? Zou hij dat alles niet verloren hebben door aan het leven te blijven vasthouden? Zou hij daarmee niet juist het tegendeel verworven hebben? Zou hij niet de naam van een lafaard op zich genomen hebben en die van een onedel mens, van een landverrader en van

[1]) Menoeceus gaf zijn leven om zijn stad, Thebe, te redden.

iemand die voor alles zijn eigen leven wil sparen? Zijt ge nu nog van mening dat hij weinig voordeel van zijn dood heeft gehad? Neen toch?
Of wilt ge soms zeggen dat de vader van Admeteus daarentegen groot voordeel heeft gehad door zo karakterloos en onwaardig te leven? Later is hij toch ook gestorven?
Bij de goden, houd toch op met het aanbidden van materiele dingen en houd op met uzelf eerst tot slaaf te maken van de dingen en vervolgens daardoor ook van de mensen, die u die dingen kunnen verschaffen of afnemen.
'Kunnen deze dingen dan voor ons van nut zijn?'
Inderdaad en zelfs alle dingen!
'Zelfs degene die mij beschimpt?'
Welk nut heeft de oefenpartner voor de atleet?
'Het allergrootste nut.'
Dus wordt ook degene die mij beschimpt mijn partner in het gevecht: hij oefent mijn geduld, mijn zelfbeheersing, mijn zachtmoedigheid, of dacht ge soms van niet? Bedenk tevens dat hij die mij bij de nek grijpt en daardoor mijn heupen en schouders in conditie brengt, van nut voor mij is en dat de oefenmeester goed han-

delt wanneer hij zegt: 'Hef de knots op met beide handen'; hoe zwaarder de knots is, des te beter voor mij; en wilt ge dan nog staande houden dat iemand die mij in zelfbeheersing oefent, mij geen voordeel bezorgt? Dan betekent dit dat ge niet weet hoe ge lering moet trekken uit de mensen.
Ge hebt een lastige buurman, zegt ge?
Lastig voor zichzelf, maar voor mij is hij goed, want hij oefent mij in welgezindheid en in gezond verstand.
Hebt ge een slechte vader?
Ja, slecht voor zichzelf, maar goed voor mij. Dit is de toverstaf van Hermes. 'Raak daarmee aan wat ge wilt', wordt er gezegd, 'en het wordt tot goud.' Neen, beter nog, breng wat ge wilt en ik zal het tot iets goeds maken. Breng ziekte, breng dood, breng armoede, breng verachting, breng een meer dan zware straf: dit alles zal door de toverstaf van Hermes ten goede keren!
'Wat zult ge van de dood maken?'
Wat anders dan dat het u tot luister strekt en dat ge hierdoor metterdaad kunt laten zien wat de mens is die de wil van de natuur volgt!
'Wat maakt ge dan van ziekte?'
Ik zal de aard ervan tonen. Ik zal daarin uit-

blinken, ik zal evenwichtig blijven, goedsmoeds, de dokter niet om de tuin leiden of om de dood vragen. Wat wilt ge nog meer? Wat ge ook geeft, ik zal er iets goeds van maken, iets wat tot geluk leidt, iets verhevens, iets wat waard is om nagestreefd te worden. Maar gij doet dat niet, want ge zegt: 'Pas op dat ge niet ziek wordt, het is slecht.' Dit is hetzelfde alsof iemand zegt: 'Pas op dat ge niet de indruk krijgt dat drie vier is, want dat is slecht.' [1])
Mens, hoe bedoelt ge dat; slecht? Indien ik het juiste idee daarover heb, hoe kan het mij dan nog schaden; zal het mij niet veeleer van nut zijn? Indien ik nu de feiten omtrent armoede, ziek zijn en ambteloos zijn, opvat zoals het behoort, zal het mij dan niet tot nut strekken? Waarom moet ik nog langer goed en kwaad in de uiterlijke dingen zoeken?

Maar wat is het geval? Die overwegingen blijven beperkt tot deze ruimte; niemand neemt hen mee naar huis. Want onmiddellijk is er weer ruzie met onze bediende, met onze buren, met mensen die ons bespotten en uit-

[1]) Nu bedoelt Epictetus het ironisch.

lachen. Mijn dank aan de man uit Lesbos, [1]) omdat hij mij dagelijks duidelijk maakt dat ik niets weet.

Over de dingen die tegen elkaar uitgewisseld kunnen worden *

Houd u altijd het volgende goed voor ogen wanneer ge iets opgeeft: wat ontvangt ge ervoor in de plaats? En als dat meer waarde heeft, zeg dan nooit dat ge schade leed. Ge hebt geen schade geleden indien ge een paard voor een ezel terugkrijgt, een os voor een schaap, een schone daad voor weinig geld, ware stilte in plaats van onnodig gepraat, zelfrespect in plaats van lasterlijke taal. Wanneer ge dit in herinnering houdt, zult ge overal, naar het betaamt, uw eigen aard bewaren. Maar indien ge dit niet doet, zult ge zien dat ge uw tijd verkwanselt en dat alle moeite die ge nu aan uzelf besteedt, verkwist wordt en tevergeefs is. Want er is maar weinig nodig om alles tot ondergang en vernietiging te

[1]) Kennelijk een spreekwoordelijke betweter.
* Boek IV, 3

brengen - in feite slechts een gering afwijken van wat de Rede ingeeft.
Zo is het ook met de stuurman van een schip gesteld: hij heeft niet evenveel vaardigheid nodig om het schip te doen vergaan als om het te behouden. Want hij behoeft het schip slechts iets te veel in de wind te sturen en het schip vergaat; ja, zelfs als hij het niet moedwillig doet, maar omdat hij even wegdroomde, vergaat het schip. Zo is het ook in het dagelijkse leven: indien ge even wegdommelt, verliest ge alles wat ge tot dan toe had verworven. Wees dus wakker wanneer ge observeert en geef aandacht. Het zijn immers geen kleine dingen waar ge over waakt: deugdzaamheid, trouw, standvastigheid, stilte van de geest, vrij zijn van verdriet en van angst, onverstoorbaarheid - in een woord: vrijheid.
Wat staat ge dan op het punt te kopen en tegen welke betaling? Zie toe, wat de waarde ervan is.
'Maar ik krijg niets van dezelfde waarde terug', antwoordt ge. Kijk dan wat het is dat ge in ruil ontvangt, wanneer ge er wel iets voor terugkrijgt. Ik bezit waardig gedrag, hij bekleedt het ambt van volkstribuun; hij bekleedt het veldheerschap, ik heb zelfrespect.

Ik schreeuw niet wanneer dat ongepast is, ik sta niet op wanneer het niet behoorlijk is, want ik ben een vrij mens en een vriend van God zodat ik Hem uit vrije wil gehoorzaam. Op de andere dingen behoef ik geen aanspraak te maken - niet op het lichaam, niet op bezit, niet op officiele ambten, niet op een goede naam, kortom op niets. Hij wil immers niet dat ik een van die dingen voor mijzelf opeis, want indien God dat gewild had, zou Hij ervoor gezorgd hebben dat die dingen goed voor mij zijn. Maar nu heeft Hij dat niet gedaan. Daarom kan ik aan Zijn wil niet voorbijgaan.

Bewaak het goede in uzelf bij alles wat ge doet. Wees voor het overige tevreden met wat u gegeven wordt, zolang ge er een goed gebruik van kunt maken. Anders zullen ongeluk en mislukking uw deel zijn, ge zult hinder en moeite ondervinden. Dit zijn de wetten, die door God gesteld zijn, dit is Zijn wil. Deze wetten moet ge vertolken en beoefenen. Deze wetten dient ge te gehoorzamen, niet die van Masurius en Cassius. [1])

[1]) Twee bekende rechtsgeleerden uit de eerste eeuw.

Over aandacht *

Wanneer ge uw aandacht voor een klein ogenblik laat verslappen, denk dan niet dat ge haar weer terug kunt vinden wanneer ge maar wilt. Integendeel, bedenk toch dat ge er ook wat alle andere dingen betreft, noodzakelijkerwijs slechter aan toe zijt door uw vergissing van vandaag. Want eerst ontstaat de gewoonte om geen aandacht te schenken - en dat is het ergste van alles - en vervolgens om het moment van aandacht schenken uit te stellen. Dan gewent ge u om goed en waardig gedrag steeds verder uit te stellen en ook de noodzaak om te leven volgens uw ware natuur en daarin te volharden. Indien uitstellen van nut zou zijn, dan zou het geheel en al opgeven van de aandacht van nog meer nut zijn. Maar indien het opgeven geen nut heeft, waarom bewaart ge dan niet voortdurend uw aandacht?
'Vandaag wil ik spelen', zegt ge.
Wat belet u met aandacht te spelen?
'Ik wil zingen', zegt ge.
Wat belet u met aandacht te zingen?
Er bestaat toch geen gebied in het leven waar het schenken van aandacht niet van toepas-

* Boek IV, 12

sing kan zijn? Denkt ge dan dat ge een taak slechter zult verrichten met aandacht en beter zonder aandacht? Is er iets in het leven wat beter gedaan kan worden door hen die hun aandacht niet gebruiken? Gaat de timmerman nauwkeuriger te werk wanneer hij geen aandacht aan zijn werk geeft? Stuurt de stuurman het schip veiliger wanneer hij geen aandacht schenkt? En wordt enige andere eenvoudige bezigheid beter tot een einde gebracht door geen aandacht te schenken? Beseft ge niet dat het niet meer mogelijk is de aandacht terug te roepen wanneer ge haar eenmaal hebt losgelaten? Ge kunt u dan niet meer waardig gedragen, noch bescheiden en evenmin kunt ge maat houden, maar ge zult alles doen wat in uw hoofd opkomt en ge zijt de prooi van uw eigen grillen.

'Waaraan moet ik dan aandacht schenken?' vraagt ge.

Allereerst aan de volgende algemene principes en die moet ge altijd bij de hand hebben en zonder hen moet ge niet gaan slapen, opstaan, of drinken, of eten, of u onder de mensen begeven:

Niemand is meester over het onderscheidingsvermogen van een ander.

Alleen door onderscheidingsvermogen kunt ge vinden wat goed en wat slecht is.
Niemand heeft dus de macht mij het goede te verschaffen of mij in het kwade te verwikkelen, maar alleen ik heb de macht over mijzelf ten aanzien van goed en kwaad.
Wanneer ik hierop kan vertrouwen, hoe zou ik mij dan nog door invloeden van buiten in verwarring kunnen laten brengen?
Welke dictator boezemt dan nog vrees in? Welke ziekte? Welk soort armoede? Welke belediging?
'Maar ik heb een machtig persoon ongunstig gestemd', antwoordt ge.
Is hij soms het resultaat van mijn werk? Hang ik soms van zijn oordeel af? - 'Neen.' - Waarom maak ik mij dan druk om hem?
'Maar het schijnt dat hij iemand van betekenis is.'
Daar zal hij dan zelf op toezien samen met hen die er die mening ook op nahouden. Ik heb echter iemand anders die ik moet behagen, die ik moet volgen en gehoorzamen: God en zij die op hem volgen. Hij toch heeft mij met mijzelf verenigd. Bovendien maakte Hij mij heer en meester over mijn eigen onderscheidingsvermogen en gaf Hij mij de normen

voor het juiste gebruik ervan. Wanneer ik die normen volg, luister ik niet naar de redenering van hen die iets anders beweren, noch bekommer ik mij om iemand die plotseling van mening verandert. Waarom voel ik mij dan geergerd, wanneer men mij kritiseert in zaken van enig gewicht? Wat is de oorzaak van deze ergernis? Niets anders dan het feit dat ik in deze wijze van werken niet voldoende geoefend ben. Want iedere wetenschap veracht onwetendheid en onwetende mensen. En dat geldt niet alleen ten aanzien van de wetenschap maar ook ten aanzien van alle ambachten. Neem een willekeurige schoenmaker en hij lacht om alle mensen en hun onwetendheid over zijn ambacht. Neem een willekeurige timmerman...

Allereerst moeten wij ons dus die normen eigen maken en niets doen wat ervan afwijkt. Dan moeten wij onze geest op dit ene doel gevestigd houden: dat wij de uiterlijke schijn niet zoeken, noch iets wat aan een ander toebehoort, maar dat wij handelen zoals de Almachtige ons heeft opgedragen, dat wil zeggen: dat wij altijd ons onderscheidingsvermogen volgen en bovendien alle andere gaven die wij hebben ontvangen. Vervolgens moeten

wij ons herinneren wie wij zijn en wat onze aard is en wij moeten trachten onze handelingen aan te passen aan de mogelijkheden van iedere situatie. Wij moeten ons realiseren wat het juiste moment is om te zingen of om aan sport te doen en in wiens aanwezigheid. Bovendien moeten wij overwegen wat niet passend is in een bepaalde situatie teneinde niet aan kritiek van onze omgeving of aan zelfkritiek bloot te staan. Verder, wanneer grapjes op hun plaats zijn, wanneer je om iemand kunt lachen, waarom je begrip moet tonen en tegen wie, kortom hoe je op jezelf moet letten in de omgang met anderen. Maar wanneer ge van een van deze principes afwijkt, lijdt ge terstond schade, niet van buitenaf maar door het afwijken zelf.

Wat staat ons dus te doen? Is het mogelijk om nu reeds vrij van fouten te zijn? Neen, dat is niet mogelijk, maar het is wel mogelijk om voortdurend op het maken van een vergissing bedacht te zijn. Wij moeten immers tevreden zijn als we reeds enkele fouten kunnen ontlopen door onze aandacht nooit te laten verslappen.

Nu moet ge echter bedenken dat, telkens wanneer ge zegt: 'Ik zal er morgen aandacht

aan schenken', ge in feite bedoelt te zeggen: 'Vandaag zal ik onbeschaamd, tactloos en vulgair zijn; anderen zullen vandaag de macht hebben mij te hinderen; vandaag zal ik overgeleverd zijn aan woede en aan afgunst.' Zie toch hoeveel schade ge uzelf toebrengt. Maar als aandacht schenken morgen goed voor u is, hoeveel beter is het dan vandaag voor u. Als het u morgen baat, baat het u vandaag veel meer zodat ge het morgen weer kunt herhalen en het niet weer tot overmorgen behoeft uit te stellen.

Over vrijheid *

Een ieder die levenswijsheid heeft verworven, is dus vanzelfsprekend meester. Want wie is de meester op een schip? - De stuurman -. Waarom? Is het omdat degene die zijn bevelen niet opvolgt, gestraft wordt? - Neen! Omdat hij de kunst van het navigeren verstaat. [1])
'Maar mijn meester kan mij slaan.'

* Boek IV, 1, 118-132
[1]) Deze laatste zin komt niet in de manuscripten voor, maar wordt in verschillende vertalingen aan de tekst toegevoegd, terwille van de duidelijkheid.

Maar toch niet straffeloos?
'Dat dacht ik ook niet.'
En omdat hij dat niet straffeloos kan doen, daarom heeft hij er ook het recht niet toe. Immers, niemand kan straffeloos onrecht bedrijven. En welke straf staat diegene te wachten die zijn slaaf in de boeien slaat wanneer hem dat goeddunkt? - Dat hijzelf ook gebonden wordt. - En hier zult ge zelf ook mee instemmen, indien ge staande wenst te houden dat de mens geen wild beest is, maar een beschaafd wezen. Want wanneer kwijnt de wijnstok? - Wanneer hem iets tegen-natuurlijks overkomt. - Wanneer de haan? - In hetzelfde geval. - Zo is het dus ook met de mens gesteld. Wat is dan de natuur van de mens? Te bijten, te slaan, elkaar in de gevangenis te werpen of te onthoofden? - Neen, geenszins. - Juist integendeel, goed te doen, met anderen samen te werken en voor hen te bidden. Of ge dus wilt of niet, het vergaat iemand slecht wanneer hij handelt in onwetendheid en in eigenzinnigheid.
'Volgt daar dan uit dat het Socrates niet slecht verging?'
Inderdaad niet, maar wel zijn rechters en aanklagers.

'Ook niet Helvidius [1]) in Rome?'
Inderdaad niet, maar diegene die hem ter dood veroordeelde.
'Hoe bedoelt ge dat?'
Precies zoals ook gij zegt dat het de winnende kemphaan niet slecht verging ook al was hij zwaar gewond, maar wel de kemphaan die zonder slag of stoot verloor. Evenmin prijst ge een hond gelukkig die niet op jacht gaat en zich niet inspant, maar juist wel de hond waarvan ge ziet dat hij door en door nat is en jankend pijn lijdt vanwege zijn door de jacht opengereten flanken.
Van welke tegenstelling is er sprake wanneer wij beweren dat het kwade van ieder ding gelegen is in datgene wat er tegennatuurlijk aan is? Is dat een tegenstelling? Zegt gij dat zelf ook niet ten aanzien van alle andere dingen? Waarom beweert ge dan alleen wat anders wanneer het de mens betreft? Maar onze stelling dat de mens een beschaafd en liefdevol wezen is en dat hij van nature trouw is, is dat geen tegenstelling? - Neen, geenszins. - Bovendien, hoe komt het dat de mens

[1]) Priscus Helvidius: was de schoonzoon van Thraseas Paetus, een Stoicijn. Werd door Keizer Vespasianus ter dood veroordeeld.

niet geschaad wordt, zelfs als hij geslagen, of vastgebonden, of onthoofd wordt? Is het niet omdat hij uiteindelijk nog als winnaar tevoorschijnt komt en er baat van heeft, wanneer hij de omstandigheden op edele wijze draagt? En is de benadeelde daarentegen niet juist diegene wie het meest jammerlijke en schandelijke overkomt, omdat hij een wolf is geworden of een adder of een wesp in plaats van een mens?

Welnu, laten wij onze punten van overeenstemming nog eens samenvatten. De mens die door niets of niemand gehinderd wordt, is vrij; de mens die de dingen tegemoet treedt zoals hij wil. Maar diegene die door omstandigheden gehinderd wordt, of in het nauw wordt gebracht, of gebonden wordt, of tegen zijn wil ergens in wordt gedreven, is een slaaf. Wie is ongehinderd? Hij die niets begeert wat hem niet toebehoort. Wat behoort ons niet toe? De dingen die wij niet in onze macht hebben om te bezitten, of om in het geheel niet te bezitten, of om op een bepaalde manier te bezitten, of onder bepaalde omstandigheden. Zo behoort het lichaam ons niet toe, evenmin de ledematen en evenmin onze bezittingen. Als ge dus sterk aan een van deze dingen ge-

hecht zijt, als waren zij van uzelf, zult ge de boete moeten betalen van degene die begeert wat hem niet toebehoort.
De weg die naar de vrijheid leidt en de enige manier om uit de slavernij bevrijd te worden is de volgende: Dat ge in staat zijt om te allen tijde met geheel uw hart te zeggen:

'*Voer mij O Zeus en gij Pepromene*
Waar gij mij dacht.' [1])

[1]) Citaat uit Cleanthes, zie ook Encheiridion par. 53.

Bibliografie

Het Encheiridion van Epictetus is een der meest verspreide geschriften van de wereldliteratuur. In het Nederlandse taalgebied geniet het vooral bekendheid door de uitgave van Dr. D. F. Scheurleer. Wij willen slechts volstaan met enige uitgaven te noemen:

- Encheiridion, Zedekundig Handboekje. Vertaald door Dr. D. F. Scheurleer. Martinus Nijhoff, 's-Gravenhage, eerste druk 1915.
- Epictetus, The Discourses as reported bij Arrian, The Manual and Fragments with an English translation by W. A. Oldfather, The Loeb Classical Library, eerste druk 1925.
- Epictetus, The Discourses and Manual together with Fragments, translated by P. E. Matheson, Oxford University Press, eerste druk 1916.
- The Discourses of Epictetus with the Encheiridion and Fragments, translated by George Long, Bohn's Classical Library, eerste druk 1877.
- Epictete, Entretiens, Manuel, traduction de J. Souilhe, Paris, Les Belles Lettres.
- Epictete, traduction de A. Dacier, Serie Maximes et Pensees, Editions Andre Silvaire, Paris, 1962.
- Epiktet, Handbuchlein der Ethik.
- Epiktet, Handbuchlein der Moral und Unterredungen, H. Schmidt, Stuttgart.